ظریف بشیری.

آصلامچیلقده

ناشری:
غ. عبیدالله.

КАЗАНЬ
Электро-Тип. „МААРИФЪ"
1914 г.

Р 55228

ظریف بشیری.

Уфимский Губернский Отдел Народного образования
5-ая Т.-Башкирская Библиотека-Читальня г. Уфы.

آصلامچیلقده

БИБЛИОТЕКА
Başqortostan Yзek Kitap Palatahь Kotopxanahь
Башкирской Центр. Книжн. Палаты

ناشری:
غ. عبیدالله.

55228
21 МАР 1937

Национальная библиотека
имени Ахмет-Заки Валиди

КАЗАНЬ
Электро-Типо. „МААРИФЪ"
1914 г.

БИБЛИОТЕКА
Basqortostan Ydək-
Kitap Palatahь
Kətəpxanahь
Башкирской Центр. Книжн. Палаты

آصلامچیلقده.

I

موندن بر نیچه یللر الوك، بز، اورتا یاشلی بر پینزا میشەری بلەن ایکەولەب طامبوف گوبیرناسندەغی آوللر آراسند، «قزل مال» بلەن „آصلامچیلقده“ یوردك. اول طرف خلقینك كوبرەگی روسلر، آندن قالا ئەرجی وموقشیلر (۱) بولوب، بزگە مسلمان آوللری بیك سیرەك، ئەللەنیگە بر آنده، موندا غنه اوچراشدرغالیلر ایدی. اول چاغنده روس وموردوالرنك بتونیسی دیەرلك ایگونچیلكدن باشقه برەر كسب بلەن شغللەنمەدكلرندن، سودا اشی شول آزغنه آنده مونده قصلوب قالغان مسلمانلر اوچون آچق بر بخت ایشگی ایدی. شونلقدن، آوللر آراسنده یورگان اوزولچی — آصلامچیلرنك بارلغیده مسلمانلردن (شول یاق میشەرلری) بولالر؛ حتی روس وموقشیلر آراسنده «اوزولچی» سوزی، شول یاقنك میشەرلرینه مخصوص بر اسمده بولوب قالغان ایدی.

اوزولچیلر بر نیچه تورلیگە بولنوب «شەلچی»، «قزل مالچی»، «كومەلی» هم پاواسكالی» اسملری بلە یورتولەلر. شەلچیلر گل شەل بلەن وقزل مالچیلر ایسە صیتصا، صوقنا، آدیال، بومازی، یاولق وچلتەر (كرژووا) هملەمیچ كبیلر نیگنەیورتوب، كومەلیلر آولدن آولغە، پاواسكالیلر بازاردن بازارغەغنە یوردكلرندن، آلار، برسی برسینە بردە ضرر كیتورمیلر — ماتامیلر، یعنی رقیب بولمیلر ایدی.

(بولار هر ایكیسیدە موردوالرنك برەر قسملریدر.

مونه شولارنڭ بارلغینه برگه اول طرف خلقی «رازنوشچك» یاکه «اوزولچی» دیلر. ئەبزنڭ قازان خلقی ایسه «آصلامچیلر» دیب یورتەلر. لکن، بزنڭ قازان یاغندەغی آوللر آراسنده اوزول یعنی بوکتەرلرن کچکنه ایکی کوپچەکلی کومه بلەن تارتوب یا ایسه آرقالرینه کوتەروب یورگان اوزولچیلر برده دیەرلك بولمی. بولسەده تیك قازاننڭ اوزنڭ گنه «بوکتەرچی یاکه آصلامچی ئەبیلر» گنه بولغالی. بولارده چن آصلامچی توگللر، شونڭ بلەن کوزبویاب، خاتون ـ قزلر آراسندەغی یەشرن اشلرنی باشقەروب یوروچی حەیلەکارلرگنه بولالر بوغای!

بزنڭ آوللر آراسنده شولای آزمال بلەن بوکتەرلر کوتەروب یوروعادتی بولماغانلقدن پاواسکالیلرده بیك سیرەك بولا. چونکه بو پاواسکالیلر یاکه شول بوکتەرچیلردن طوغان ویاکه باشدوق زور صومالی بولغان بولورغه کیرەك، حالبوکه، بزنڭ خلق بوکتەر کوتەروب یورونی واقلقدن، بالالقدان صانی هم آنڭ صوڭینه کوزیده یتمی؛ ئەباشدوق زور صوما بلەن باشلارغه دردکه درمانی قوشلمی ـ صوماسی یتمی. شونڭ اوچونده آطلرن چەچەکلەندروب وکییندروب، اوزلری کچکنه گنه ئەلچی بورکلرن قکغر صالوب جرلاب یوروچی آصلامچیلر بزده بیك سیرەك کورنەلر هم آلار یاخشوق ئولکەن بایلردنده صانالالر ایندی.

طامبوف وپینزا میشەرلری آراسنده ایسه، بولارنڭ هر تورلیسی بار. چونکه، آلار، باشلاب طوتونور اوچون بورکنی قکغر صالوب یوك اوستونده قوپشیلانوب یوررلکده آقچه بولغانلقنی کوتمیلر. آز مازغنه آقچه کبکلری بولمیسه بر ـ ایکی تووین مال آالرده:

ـــ برەر کیسەك طابش بولسه شونده اویده تیك یاطودن یالان آرطغراق دیب اشنی کچکنەدن گنه باشلیلر. آلارنڭ پاواسکالیلریده کوبرەك شول برەر کیسەکدن طوغان بولالر.

میگاده ئەلله نیندی برمناسبت بلەن مونه شول یاقغه اورنلاشوب قالوب „آصلامچیلق“ کسبینه ئلنوب کیتەرگه طوغری کیلگان ایدی.

II

بو اشکه مین برده اویلاماغان جیردن بەیلەنوب کیتدم. بیگرەکده ایبدەشم مینی موڭا بیك نق قزقلردی هم نیچکده بولسه اوزینه قوشارغه تلەدی. قوشلورغه بر مرتبه تمام قرار بیرگاچده مین بر قدر تردده طوردم. لکن چیکدن طش نادان، ایس کیتکچ متعصب دینچی ودیننڭ طشقی بویاولرینه همده بتون خرافاتلرغه چن اخلاصدن اوشانوب یوروچی ییدەشم: — چی روسلر آراسنده یوروب کوڭلم قارالوب بته، بلمەگان شەرییەت حکملرن صورارلق کشی بولمی؛ شونلقدن برگه یورسەك دین اطرافلی کیرەکلرم(۱) اوتەلور ایدی" دیب قانمنی قورطدی.

کوڭلده شیکلەنو بولسه اشنڭ صوڭغی خیرلی بولمی‌دیدن قارادم. اول اوزنچه موڭاده یول طابا:

— آنڭ،دی، ملەتی(۲) بیك چینگل. مونه طوتده قولگه تیسبه آل، دی هم کوزڭنی جوموب خدانی صاغنده بر تویمەسن طوت، اگر شونن „سبحان الله“دن اوچوراساڭ بیك اوڭار، اگر „الحمدلله“دن اوچوراسا اورتاچه بولور، „الله اکبر“دن بولسه ایندی طوتو نمازسکده“دی. شولای ایتوب، اول، مینی اوزینه بر تورلی استخارەگەمی دییم، تشئم‌گەمی دییم اویرەتوب شونڭ بلەن اش قیلورغه قوشا.

— یەنەسی مونی آڭا زور بر اوقوغان کشی اویرەتکان ایمش...

طبیعی مین بولای اورەم همده کلەولر بلەن ماتاشمادم. ایبدشم بو کسبنی طابش وفائده جهتندن نیچاقلیغنه ماقتاساده، لکن آندەات قایشی کبك چدالی، چیکدن طش ئەرسز وهر اشکده اوزینه کوره تجربەلی بولورغه، همه ییرده وهمه اشدەده اوزڭنی آرطق صاقلی همده تولکیلك بلەن یورتورگه، هر تورلی آورلقلرنی یوکلەرگه تیوشلیلکنی شرط قیلدی و:

---

(۱) „دینی احتیاجلرم» دیمەکچی بولا.

(۲) مونڭ چن معناسینه توشنه آلمادم. تیك «مشقت» اورننده یورتوله.

ـ شونڭ بلەن برگە نهایت درجەدە توكل‌لی بولودە آنڭ «بسم الله» سی‌در» دیدی. مونە شولای طوغری سوزلی بولووی اوستینەدە، آنڭ طبیعت واخلاقی میڭا بیگوك اوخشارلق كبك كورنمەسەدە، اوزینڭ‌ماهر سوداگر بولووینە اوشانوب نهایت میندە شول اشكە كرشورگە، آڭا ایبدەشلككە قوشلورغە بازمچیلق ایتدم.

ـ هر نرسەاوز دیگانچەبولمی بیت، باراطورا بر برمزگە ایلەشورمز ـ اول میڭا مینمچەرەك، مین آنگچەراق بولورمنك طبیعتلار برلەشورلر» دیدم. طورمشدە بیت كسبنی تلی آخرسی!

ایبدەشم بر نیچە ییللر ایندی شول كسبدە بولغان هم بواشدن كوب تجربەلر آلغان بركشی ایدی.

III

اشكە باشلاغاندە بزنگدە صومابز بیك آز ایدی. شونڭ اوچوندە برایكی یلغە چاقلی آطسز، كچكنەگنە ایكی كوپچەكلی كومە بلەن بوكتەرلرمزنی اوزمز طارتوب یوردك. یورتە طورغان مالمز صیتصا، آدیال، صوقنا، جون كولمەك كروژووا هم یاولق كبی نرسەلردن عبارت ایدی. مالمز آزغنە بولسەدە توتون آستوندن چقماغان، نەرسەنڭ اصلن طانوماغان خلقنڭ، ماطور همدە حەیلەلی سوزلرگە آلدانوودن فائدەلەنوب، بز، طابشنی یاخشوق ایتە ایدك. بیگرەكدە ایبدەشمنگدە بواشكە مهارتی ناچارغنە نرسەلر نگدە اوز بهاسندن اوچەر الوش آرطق طابش بیرولرینە سبب بولا ایدی.

بروقتنی بز زورغنە موقشی آولندە یورگاندە بایغنە براویگە كردك. موقشی‌نڭ طارغنە، تزدندە فصقە، آق كیندر كولمەكلی خاتونی، كروب مالنی تیشو بلەندە، بزنڭ برتورلی كایمالی صیتصامزغە قانقدی. بز، آرشینی اون بیش تینلك بو نرسەگە قرق‌تین‌صوریمز. لكن آنگدە جونرەك آلاسی كیلە:

— اوتوز تینگه بیر گز ایندی، اینیده‌بیك طار دی. ایبده‌شم مالنی تورلیچه ماقتی و آنڭ اینی طار دییوویته قارشی:

— ئه‌ی ئه‌بی، ئه‌بی! آنڭ اینی طار بولسه‌ده بیت بویی‌اوزون» دی، آنڭ بوسوزی، موقشی خاتونیننڭ اوتوز بیش تینگه‌آلوینه‌ده‌سبب بولدی. مونه شوندی اوزینڭ قارانغی قووشندن چقماغان موقشی وروسلار، بزنڭ اوچون طوز سیبلگان برجیر ایدیلر.

بوچاقلرده اشمز کچکنه بولسه‌ده، مین ئه‌لده آرطق بورچولی ایدم. چونکه، یورو، یوقلاو ویال ایتو یاغندن برده طغزلق کورنه‌ی، یاخشوق اوڭغابلی ایدی. طوقتاغان آولمزده، آولنی برقات ئه‌یله‌نوب چقغانچیغه چاقلی،اویدن اویگه کروب صاتو ایته‌ویوروب بتکاچده‌آشاب، اچوب یوقلارغه یاطاایدك. آندن صوڭ طاڭ زه‌ره‌دن طورالیدکن ایکنچی آولغه کیته ایدك. ایکنچی آولغه صوگراق باروب جیتسه‌ك، اول کونده یال ایتوب ایکنچی کونده صاتو ایته ایدك. شونلقدن، یوروومزده گل قورقنچسز وقتلرده‌ـکوندزلرده‌گنه بولغانلقدن، اول کونلر مینم اوچون ایڭ طنچ واوڭغایلی‌وقتلر ایدی. کوندن کونگه برار برار سوداگه‌اویره‌نو- ایبده‌شم قاشنده‌موفقیت قازانغالاب قویو، هم بارقدرلی طابش‌ایتولرگه، مین اچم طشم بله‌ن قناعتله‌نوب یوری ایدم، ئه ایبده‌شم ایسه بتونله‌ی کیریسنچه، اول بویوروشلردن برده‌گنه‌ده راضی توگل، آنڭ اشنی‌طاغندن زورایتاسی وزور پاواسکالرده ایکیشه‌ر، اوچه‌ر آطده یوریسی کیله ایدی. آنگچه بولای کوندزگنه یوروب تونلرنی طوقتاغان آوللرده یوقلاب اوتکه‌رو آرطق فائده‌سز هم‌ایڭ ناچار-اشلکسز کشیلرنڭ اشلری. اوزمز اوچونده قارانغی تقدیرنڭ باشی صانالا ایدی. خصوصاً اول قایسی آوللرغه صوگراق جیتوب سوداسز اوتکان شول کونلرنی بیك قزغانانا:

— آطده یورسه‌ك یوقومز یولده — پاواسکاده اوته‌ر، شونلقدن

وقتده ئەرەم کیتمەس، هر کوننی بر آولده سودا ایتەر ایدك»دی ایدی.
آنك بو تلە گینه قارشی، مین:

قناعت کیرەك ایبدەش، قناعت! بـلەن جواب بیرسەمده، اول، مینم بو سوزمنی بتونلەی یوقغه چغارا:

کاناگات ایمش، کاناگات. کوررسك بیش یلدن کاناگاتـگنی! دورت-بیش یلغنه اوتسون، شول آگفرالر اوق اویانوب مالنی طانی وبهانی آکلی باشلارلر، شوگا چاقلی مایانی نغتوبراق قالورغه کیرەك مایم»دی طورغان ایدی.

ایبدەشنك تربیەسی آزوتلی طوپـاس بولسەده، کشیگه خطابن „مایم،" „کاناتم"، „کەبەم" و „آرداقلم" بلەن باشلی یاتاملی ایدی. آنك شول سوزلری میگا ئەللەنیچك یاغملی تأثیر ایته، اریتوب راحتلەندروب جیبەرە وشونك اوچون آنك طشدن طوپاس وصالقون معاملەده بولووینه قارامیچه، مین، اچی صاف وهر کمگەخیر خواهلی بر آدم بولووینه اوشانوب اوزینه کوب اورنده بوی صونه وباش ایه ایدم. ذاتا، آنك سوداگه مهارتیده مینی شوگا مجبور ایته ایدی.

IV

بر وقتنی بز مولد عیسی (Рождество) بەیرەمن زورغنه بر روس آولنده اوتـکەردك. بزگه بر فـاطیرده اوچ کون بوش یاطورغه طوغری کیلدی. راصخودده قصنقی، وقتنـکده قدرن بلوچەن ایبدەشم اوچون بو کونلرنی اوتـکەرو بیك قیین ایدی. چونـکه اول وقتنك قدرن بلە، آنی برده بوشقه اوتـکەررگه تلەمی:

—«تیك یاطوب راصحود طوتامز» دیب صقرانا ایدی. لـکن دنیا گل سین تلەگانچەگنه توگل بیت، آنك تەگەرمەچی سین تلەگانچەگنه ئەیلەنمی، بعضا بتونلەی سین تلەگەننك کیری طرفینه حرکت ایتوب

سینکٔ اشکگه کوچلی بر ماتاوچ کیتوره‌ده قویا. شویله‌که: بر طوقتامی سودا ایته‌رگه، آزغنه مینوتلرنیده اش بلەنگنه اوتکه‌ررگه طرشقان ایبده‌شمه‌ده بعضا ایرکلی ایرکسز ایکیشه‌ر — اوچه‌ر کونلرنی بوشقه کیچررگه طوغری کیله؛ بوده ایسه موقشی وروسلارنکٔ زورراق به‌یره‌ملرنه بولا ایدی. موندی کونلرده اول چیکدن طش صزلانا وکیفسزله‌نه هم اچی پوشقانلقدن کوندزن برده یوقغه نرسه‌لرنی قات قات ئولچه‌و، تورو بله‌ن شغلله‌نه ایدی. کیچ بله‌ن اوزینکٔ یاننده یورته طورغان «سید بطال»، «آلی باطر (١)» حقلرنده یازلغان، ایسکی طوزوب بتکان کتابلرن آلوب، میندن اوقوطا واوزی درد وروح بله‌ن — دینی حسیاتقه مغلوبیتندن بولسه کیره‌ك — بتون اعضاسن بیتوب هم سیکرتوب اوطورا ایدی.

آنکٔ «دین اطرافلی کیره‌کارم»ن اوته‌ویه کوبره‌ك مونه شونلردن عبارت بولا وفای وقت نماز تیره‌لرن هم نیندی دعالقلرنکٔ ثوابلیراق بولووِن صوراشا ایدی. آنکٔ اوزنه‌ده هر وقتنکٔ اوزینه مخصوص دعالری بیك کوب، لکن همه‌سیده حتی «کلمهٔ توحید»ی‌ده صاف تاتار تلنده، نهایت درجه‌ده قزقلی ومعناسز عباره‌لردن، بر برینه هیچده مناسبتسز سوزلردن تزلگان بولا ایدی. شولایوق عمل، اعتقاد وعادتلریده...

لکن، نیچککنه بولسه‌ده سین آنکٔ آتا، باباسندن اویره‌نگان باراماس عمللرینه، معناسز دعالقلرینه، بوزوق عادت واعتقادلرینه خلاف سوز قاطما، آننارى:

سین دینسز!

— قاطشساکده شونده، الوککیلر بلمه‌گانلردر ایمش ایندی»دی ایدی. باشقه‌لرنده‌غی کبی بو به‌یره‌مده‌ده آنکٔ شول آوله‌غی کوبه‌نگی طانشلری بزنی یالنوب یالواروب صی وحرمتکه چاقرسالرده اول هیچ برسینه بارمادی.

---

(١) حضرت علی حکایه‌سی.

— آنده باروب اچ ایسرده یازقلی بول هم یاراماس بر اشکه‌اویره‌ن ایمش. آلای ایتکانچه «آلی باطر» کتابن اوقوساڭ ایچماسام‌ثوابلی (؟) بولورسڭ» دیب، میڭاده بارماسقه اوگوت بیردی.

شولای اول، هر وقت اچوگه دشمان ایدی. لکن مونی دینی جهتدن بیگره‌ك، اقتصاد نقطۀ نظردن تییوشسز وضررلی طابا:

— بز شول راصخودنی قصوب طوتو، مالنی اورنسز طوزدرودن صاقلانو بله‌ن مایا جیماساق؛ علم، هنر بله‌ن مایالانا آلمیمز بیت» دی ایدی. مین طوغری کیلگانده چیرتکه‌لرگه نی چاقلی سویسه‌مده، آنڭ طوپاس تلندن ونادان‌کوکره‌گندن چققان حقلی هم‌طوغری بو سوزلرینه، اویالوب بولسه‌ده، بوی صونمی بولدرا آلمی ایدم. شونڭ اوچونده بوکون هم آنڭ سوزن طوتدم، بارمادم.

ثواب امید ایتوب یاکه روحانی لذت وحضورلق طابار اوچون توگل، بلکه‌ده وقت اوتسون هم آنڭ دردی پوچماقلانسون اوچون «آلی باطر»نیده اوقی باشلادم.

مین اوقیم، اول طڭلی. لکن اول مینم بولای قوبقوری اوقوب باروومدنغنه بیگوك راضی توگل:

— سین میڭا مه‌نه‌سن سویله» دی.

موندن الوك یورگان چاقلرنده آلارنڭ اوقومشلی بر ایبده‌شلری بو کتابلرنی اوقوغانده «مه‌نه» لرن بیروب (تفصیل بیروبدر ایندی) بولارنی یوره‌کله‌ندره هم‌قزشدرا بولغان‌ایکان. مونه‌شول‌طاتلی‌خاطره‌لرن، اول، اوزینه مخصوص بر لذت وراحتلك بله‌ن آوزن کوبکله‌ندره، کوبکله‌ندره سویله‌ب کیتدی:

«آلی باطر نه‌غره اوردی، هؤایه پرران ایتدی، دیبو ذوالفقارن بر تسالدی (چالدی)»لرنڭ اوچ تورلی مه‌نه‌سن چغارا ایدی»دی.

— اول آبزیکاسن (١) صاغنورغه‌غنه ایندی قالغان ایمش هم اول مینیده شولای بولور، دیب اوبلاغان‌ایمش‌ده، لکن ایمش یالغشقان...

نو! جنادل وقان قلغه‌لری حاضر قایده، بله‌سکمی؟ دی.

یوق! دیم: — بلمیم...

نهایت ایبده‌شم:

— مونه اول «جنادل» کالاسی «تاشکند» شهری «قان قلغه»سی «شه‌ری بلغار» ایکانن سویلی ابدی» دیب، مینم نادانلغمدن کوله باشلادی.

شول کوینچه طارتقالاشا طورغاچ مسئله ایمان تیره‌سینه کیلوب جیتوب، اول:

— آق طاش، قارا طاش بر خدایم میکا باش!... بزگه شونی یاخشی بلسه‌ك بولور دیدی.

آنڭ شول سوزلری میکا بیك قزق طییلوب، مسئله‌نی طاغنده اوزونایتورغه وبلگان دعالرن طڭلاطورغه تله‌دم. کیچده اوته‌ر، کوڭل آچلا توشه‌ر دیدم. شونڭ اوچونده آناردن:

ایبده‌ش سین آشاغاچ نیندی دعا اوقیسڭ؟ دیب صورادم.

اول:

— آشاغانم آش بولسون، شیطانمه طاش بولسون! دیمده بیتمنی سبره‌م" دیدی هم موندن باشقه‌لرنڭ اوقوب کیتوب، میشه‌رلرنڭ اوراق اورغانده اوقی طورغان دعالرن اوقودی:

— „جیر جیر! اوراغمنڭ تشن بیر، قوللارمنڭ کوچن بیر — قرق باطمان ایگون بیر، برگه اوننی تیگن بیر!"....

بو دعا خداغه‌می، جیرگه‌می؟ مونسن اول اوزیده بلمی ایدی.

دعالرینڭ قزقلغندن، اوزبنڭ چن اخلاص بله‌ن ماتاشووندن، مین شارقلداب کولوب جیبه‌ردم، اول نیچاقلی آچولانساده:

(١) آلار اوقوغان کشیگه «آبزیکای» دیلر.

— اوفوغان كشی شولای توكل بولا“ دیدیده اورنندن طوروب كیتدی، باشقه بر سوزده قاطمادی. اول هر وقتده بیك تیز آچولانا هم آچووینه بوولا ایدیده، قاطیغنه بر سوزدن باشقه هیچ برنیده ئەیتەآلمی قزشوب اورنندن طوروب كیته ایدی. لكن شونسی یاخشی: آچووی بیك تیز باصلا، اونوطلا واون مینوت اوتمی „كەبەم“، „مایم“بلەن سوز باشلی ایدی. صاف اچلی هم برقات ایدی، اول ایبكشم!

٧

یوری باشلاوومزغه ایكی یل طولدی دیگانده، ایبكشمنك تلەگی اوتەلدی. بز، ایكمزگه ایكی آط آلوب پاواصكالرده یوری هم ایندی زور „آصلامچیلر“ صفتیله اوز یورگان تیرەمزدەگی بازارلردەده اورن اشغال ایته باشلادق.

مونه شول وقتده ایبدەشمنك باشده سویلەگان سوزلری برەم برەم درستكه چغا بارا ومینی بو اشكه كرشودن اوكندره باشلادیلر. درست طابش امید ایتلگاندنده كوب بولا ایدی. لكن جفا ومحنتلر آلار مینم شوندی قاطیلقلرنی كورمەگان نازیك وجودمنی نیندی صقراطالر ایدی!

بعضا شوندی چاقلرك بولا ایدی: عزیزجانكنی اوچ اورتاسنكغنه صاقلاب یوریسك. روس خلقینك آرطق باشسزلغی، مور دوالرنك اچەرگه بیك سویولری تنكەمزگه تویه ایدی. شونك اوچونده آیاق باصقانغنه صاین بزنك كوكلمزده:

— طالانورمن، اولتورلورمن» دیگان قورقولی اویلر بر بر آرتلی قوزغالوبقنه طورالر ایدی. چونكه مونك مثالی بیك كوب اورنلرده بولوب اوتكان هم اوز باشمز اوستندنده قالتراطوبقنه اوزوب كیتكان چاقلری بیك جش بولغالی ایدی.

بو حالالر مینی نیچاقلیغنه قاقشاتسالرده، ایبده‌شمنك آلارغه بیگوك ایسی کیتمی، بلکه‌ده اول:

— ئه‌ی موللا سویه‌ك، موللا سویه‌ك! سین ئه‌لی صاری طشلی کتابلرنیغنه اوقوغان شول؛ مونه بر آز یه‌شل طشلی کتابلرنیڭ اوقوساڭ بر آز دنیانڭ آچیسن، توچیسن طاتورسڭ» دیب مینم یومشاقلغمدن کوله ایدی.

— نیشلیسڭ ایمش، آدم بیت خاموط کییوب اویره‌نمی؛ شولایوق ایمش دنیا مالیده آنصات طابلمی. طورمش عذابن طارطو بزدنگنه قالماغان ایمش، بو آتا، بابا جولاسی....

لکن ایبده‌شم نیچاقلیغنه اوگوتله‌سه‌ده، مین حاضرگی یوروشدن راضی بولوب توگل، ایرکسزله‌نوبکنه یوری والوکگی آطسز یورگان چاقلرنی بیك صاغنا ایدم. چونکه یوروومز بیك ترتیبسز، روحسز، طنغیسز وقورقچنلی وقتلرده‌غنه بولادر ایدی.

قشنڭ صالقون وقارانغی کیچه‌لرنده، آچی بورانلی تونلرنڭ یوقیسزلقدن قالغوب آولدن آولغه، بازاردن بازارغه یورولر بیلگولی الوکده‌گیگه قاراغانده، مینم اوچون، کوڭلسزله‌نورلك وقتلر ایدی. کوب وقتده شوندی کیچه‌لرده مایاقسز یوللردن آداشوب کیتوب ئه‌لله نیندی جهنم چوقورلری توسلی، یار بویلرینه صرلانوب صرلانوب کورتلر اویگان یلغه‌لر آراسنده یورگانده طالانودن قورقوب مینم بارلق وجودم تتری ایدی. آنڭ اوستینه ایبده‌شمنکده قایغوسز ره‌وشده برطوقتامی یوقلاب باروی مینم اچمنی طاغنده نغراق پوشورادر ایدی. سین قورقوب درلده‌ب بار، ئه اول شوندی وقتده حورلاب یوقلاب بارسون ایمش..

آبدراغاچ آطنی طوقتاتوب اوزن طارتقالی ویولقغالی باشلی ایدم. لکن، اول، اوزمنی شلته‌له‌و اورنده بورونلرن جییورا ایدیده:

—ئه‌ی یومشاق قولاق، یومشاق قولاق! بیگره‌ك اورنسز خورلیسڭ

آتام (۱) بیت چوبده بولماس. دیلبگه‌گنی چانا اوره‌چه‌سینه به‌له‌ده‌یوقلی بیر ! گنه‌دی ایدی.

صوڭ طوغان ئه‌لله‌نی بولو احتمالی بار، اویاوراق بولو کیره‌ك، مونده یولدنده یازدق دیسه‌م. اول طاغنده آچولانوب:

ــ دا، اولسی خدای یازمشی، تا کدیرڭ! دی ایدیده باشن آستقه طغوب طنچقنه یوقلارغه باشلی ایدی. شولایده تقدیری بعضا آنیڭ یاخشوق قاقشاتا وطنچ یوقیلرن اوزاقلامی اوچورا ایدی. یولسز جیرلردن باروب آطلری آری، شونڭ اوستینه قارغاده باطوب اوطورغالیلر ایدی. مونه شونده مڭ عذاب بله‌ن آطلرنی چغارو، قوللر بله‌ن قار اوستینه یابشوب یول ازله‌ولری اوزه‌کده اوته‌لر اوزگنی دنیاغه کیلووڭ بله‌ن اوکوندره‌لر ایدی. ئه ایبده‌شم شونده‌ده سر بیرمی:

شولای طابقان مال قدرلیره‌ك بولا! گنه‌دی ایدی. مین، بولارنڭ برطوقتامی یوقلاب بارونڭ نتیجه‌سی ایکانن سویله‌ب، کرگان جیرلرده اوزاغراق یوقلاب چغونی، یولده اویاو کوینچه سویله‌شوب هم یولمزنی تیکشروب بارونی نی چاقلی مصلحت ایتسه‌مده، اول، آنارغه‌ده کونمی:

ــ سزنڭ کازان خلقی توشه‌کده‌گنه یوقلاب یاطونی بیك‌سوۋه شول" دیب اوزمنی آچو آرالاش اورتی طورغان ایدی. اگر ایندی فلان جیرلرده طالانغان وفلان جیرلرده اوتورلگان اوزولچیلر حقنده سویله‌ب اوزن قورقوطورغه تله‌سه‌م، اول طاغنوق شول „تقدیر"ی بله‌ن جواب بیره هم استهزائی روشده:

نوژدا کالاچ آشاتا اول" دی ایدی.

صاتو، آلوده ات ئه‌رسزی بولغان بو ایبده‌شمنڭ بو یولده‌غی "تقدیر„ینڭ معناسینه، مین، هیچده توشونه آلمی ایدم.

آلای بولغاچ صاتو، آلونیده تقدیرگه طاشلارغه کیره‌کده،

(۱) پینزا میشه‌رلری، «ت»نی غایتده‌یومشاق ایتوب ئه‌یته‌م اورننده «آتام» دیلر.

مینم قناعت م.ه قایتورغه کیره‌ك دیب اویلی هم آنكٔ بو اشن «اوز سوزلی» لـگینه‌گنه حمل قیلوب آناردن کوکٔلمده صوونا ایدی.

شول کوینچه بز، آیلر بویی جوونو وکولمه‌کلرنی آلشدرودن، طاماقغه بر جلی آش قابو هم اویوب بر یوقلاودن محروم یوری ایدك. شونكٔ اوستینه‌ده چه‌چلرمزنكٔ ترتیبسز ره‌وشده اوسولری، طرناقلرنكٔ قابقارا بولوب اوزایولری بـله‌ن اوزمزده تمام بـر قوصقونچ وحشیلر توسینه‌کره‌ایدك. بوطوغریده‌سوز قوزغاتسام‌طاغنوق‌ایبلهشم‌قارشی‌توشه:

— کسه‌نی طازارتقاچ که‌به‌م، کسه»نی دی ایدی. یه‌نه‌سی اوست باشلرنی‌قوپشیلاندرب وته‌ملی آشاب یوروولر بردن کسه‌گه وایکنچیدنکٔ وقتغه ضرر کیتوره‌ولر ایمش.

شونلقدن، اول، میگٔاممکن‌چاقلی‌اقتصادلی‌بولورغه‌واچوب، شایدرنو کبیلردن صاقلانورغه تییوشلیلکنی سویله‌ب، مرحوم ئه‌نکاسی‌نكٔ:

— مالنی طابو بر معرفت بولسه، آنی طوتا بلو ایکی معرفت“ دیگان سوزلرن قات قات صاغنوب آلا ایدی.

اوزنچه اول، مینی، ممکن چاقلی اوزازینه صالو وطوتونغان اشمزده اعتبارلی ایتو نیتنده ایدی. بار کوچی بله‌ن شوگٔا طرشا ایدی. لکن، اوت بله‌ن صو کبی خلقتلرنكٔ بربرسینه خلاف بولغان ایکی طبیعتنی تیزگنه یاقنلاشدرو ممکنمو صوكٔ؟

ایبده‌شم اورتا یاشلیگنه بر آدم بولسه‌ده بولای وقتده هیچ بر اوین، کولـکی بله‌ن‌بولاشمی وکوکٔل آچارلق اشلرنی‌ده بیگوك سویمی ایدی. اول، یاشدن‌شولای‌باصنقی‌وسوره‌ن‌طبیعتکه‌اییه‌لنگان؛ جرلاوهم موزیقاکبیلردن یراق‌بولورغه‌عادت آلوب تربیه‌لنگان بر مخلوق ایدی. شول‌چاقلی‌که: اوزی بله‌ن آلطی‌یل‌بر گه‌یوروبده، مین، آنكٔ‌شارقلداب بر کولگانن بیل ایشتمه‌دم وکورمه‌دم. همان باشن صالغان، چراین صتقان نیدر اویلی وطوپاس سوزلرنده قزغانوب هم صاقلابقنه سویلی ایدی. طشدن قاراغانده، گویا:

ئەلل نیندی بر اش چغارلق جدی فکرگه طالغان دیەرسك..

لکن، قارشوسینه آلوچیلر کیلگانده، اول، بتونلەی باشقەرە-ئەلل قایدن سوز جوابلرن طابا، قارانغلغی بتوب ئەلل قایسی ییردن یاقطیلغی کیلوب یوزی آچلا ایدی.

شونك اوچونده، آنك بلەن سودا وقتن، مین، دورت کوز بلەن کوتوب آلا ایدم.

— کوگارگان باقرنك آچلور وقتی جیته»دی طورغان ایدم.

یولغه چقدقمی ایندی، آنك یوزن طاغنوق بولوط باصا، آنارده طاغنوق سوزسزلك وطوپاسلق کوچ آلا ایدی. ئەلله نیگه بر، چانا آرطندن سویلەشوب باررغه طوغری کیلگانده، اول، همان مالنی نیچك آلو ونیچك صاتو حقندەغنه سویلەب:

— بزنك اوچون ایك بر نچی نرسەده، قارشمزدەغی آلوچینك اچ سرینه توشونه آلوومز. یعنی آنك نیندی مالغه قزغوون ونیندی نرسەگه آلدانوون همده کوبمیگه کوچی ییتوون، شولایوق سودا اوچون نیندی اورننك فائدالیراق، اوڭغایلیراق بولوون برقاراوده صنی آلودر»دی ایدی. میڭا سودا بابلرندن درس بیره ایدی.

حالبوکه، موندی چاقلرده مینم الوکگی ایرکه وراحتلکلرمدن آیورلوب، حاضرندەگی شوندی آورلق ومشقتلرگه طارغان کوڭلمنی جوباطور اوچون کوکرەك کیروب برجرلیسم، موڭلانسم واوزولگان دردلرنی یالغارلق اویون کولکی اچنده بولاسم یاکه حاضرگی کوڭل طارصنغان حالمنی آزغنه بولسەده اونوطوب طوررلق بررەوشکه کیلەسم — مشقت ابسر کالکنك باشی قبیلندن اچەسم، ایسرەسمده کیله ایدی. بیلگولی، آدم تیمر توگل، گل بر تورلی اشده بولو بلەن قاقشی، یومشارا وکوڭلی طالقنا، روحی ایزلەدر. میندە ایندی شول حالگه کیلگانلکدن، قایغرا هم طنچسزلانا وشولایوق اچکی موڭلرمنی،

طنچسزلقلر منی ایبده‌شمه‌ده آڭلاطوب، آناردن طڭلاطاسم، جوبله‌ته‌سم کیله ایدی.

— کمم بار ایدی صوڭ مینم آناردن باشقه!...

شوڭ اوچونده آنڭ بوسوزلرندن یالان صالقن مسئله‌لر بله‌ڠنه بولا شووندن یالغوب، مین، سوزنی اویون کولکیگه بورا باشلی ایدم. ئه اول:

— سزنڭ کازان خلقینڭ شول ایندی، کوبره‌ك تل بیسته‌سی بولورغه بیك یاراتا، ئه اشکه کیلسه ایزری "دی ایدیه، کوره‌ن آشاغان اورص توسلی، چاناسینه یوزتوبه‌ن قابلانا ایدی.

سویله‌دکم آغرلقلر اوستینه‌ده ایبده‌شمنڭ مونه شولای بولووی ایدی، مینی، بویوروشدن همده آنڭ اوزندن طویدراتوشکان نرسه‌لر!

آنگده ایندی، میندن، صالقونایه باشلاووی برآز بلونه باشلاغان ایدی. لکن، اول اچنده‌گن تیزگنه طشقه چغارمی، مناسب وقتینه چاقلی یه‌شرن صافلاونی موافقراق کوره ایدی.

بزنڭ کوبره‌ك یوری طورغان اورنلرمز، طامبوف گوبیرناسی „کادوم“ قالاسی تیره‌سنده‌ره‌ك بولا ایدی. „موقشی“ صووینڭ ایکی یاغینه، ایکی کچکنه‌ره‌گنه طاو آراسینه اوطورغان بوقالانی، میشه‌رقارتلری:

الوکگی کادوم(١) تاتارلرینڭ پایتختلری، دیب یوریلر. گویا، کادوم قالاسی الوك کچکنه‌گنه بر تاتار خانلغینڭ مرکز اداره‌سی بولوب، آنڭ برنچی خانی «قدیم» اسملی بولغان هم آڭا قاراغان تاتارلار بله‌ن قالانگده اسمی شول «قدیم» خانغه نسبت بله‌ن «قدیم» آطالغانه، بارا طورا بوزلوب «کادوم»غه ئه‌یله‌نگان بولا.

جه‌ی کونلری‌یتدی ایسه‌بو قالا تیره‌سی‌نڭ طبیعتکه بای‌بولونلقلری؛ صووی‌تری کموش کبك صاف واوتکر توسلی، چیستا هم اچه‌ر اوچون

(١) „کاده م تاتارلری„ سوزی تاریخلرده اوچوراشدرهالیلر.

Национальная библиотека
имени Ахмет-Заки Валиди

آچلا باشلی ایدم. جای کونلرنی یوق عنبلی چیکوه، اوشو ویو ونو کبیلردن محروملق یوق هم شونك اوستینه‌ده خلقنك یللق حاضرلگی یاخشوق کیموگان بولغانلقدن سودادہ ناچار بولا — بناءً علیه برده آشقمی‌غنه، طنچقنه یوررگه طوغری کیله ایدی. شونلقدن بز، تونلرن کوچیه چیغانلر توسلی موقشی صووی بویلرینه طوقتاب، طاکغه چـاقلی، آطلرمزنی آشاتا واوزمز جیرگه اوت یاغوب آش پشوره، چای قایناتا هم صو قویونوب طنچلق، راحتلك کسب ایته ایدك. آچق توسلی «موقشی» صووینك طاغن بر فضیلتیده ته‌ننی یـاخشی آغارطووی ونفیسل‌ه‌ندرووی ایدی. شول چاقلی،که قش بویی قاطوب، قارالوب بتـکان بزنك بیت باشلرمزده آنده جوونو بل‌ه‌ن یاخشوق یومشارا وآدم ته‌نی توسینه کره ایدی شونك اوچونده، مین «موقشی» بویند‌ه‌غی آول قزلرینك چیکدن طش نفیس وماطورلقلری حقنده سوز آچلغانده:

— آلار «موقشی صووی بل‌ه‌ن تربیه‌ل‌ه‌نگانلر شول» دی ایدم.

بیلـگولی موندی وقتلر ایبد‌ه‌شم اوچون توگل، بیـگر‌ه‌ك مینم اوچون کوڭللی بولالر ایدی. اول ایسه کیریسنچه — چای جیتدی توگلمی چیکدن طش آچو چانلقغه ئ‌ه‌یل‌ه‌نه، طنچسزلانا ایدی.

— سودا ناچار، طابشی راصخودینه جیتمی، منفعتسز کونلر!» دیب، سوزلرن تش آراسندنغنه چغاروب بر طوقتامی زارلانوب یوری طورغان ایدی. آنارغه حاضرنده ئول‌گ‌ه‌ن — بتـکان کادوم تاتارلرینك وقتنده گورل‌ه‌ب کون ایتـکان جیرلرینك شاعرانه طبیعت بل‌ه‌ن موڭلاندروب طورولری، صاف ولطیف هوالی؛ نچکه بیللی، نفیس ب‌ه‌د‌ه‌نلی موقشی بویی قزلریده تائثیر ایتمیلر، بلـک‌ه‌ده اول مینم بیله جاینك لطافتیله اوچونوب یورو‌ومه چیکدن طش کوینه وطغزلانا ایدی.

جاینك ایك ماطور وآیاز بر وقتنده، بز، قارانغیلق توشکه‌چده

موقشی صووینك ایکی بر بر سندن یراق توگل گنه قاشلق اورلك آراسنه یاصاغان بورولشی آراسینه ـ قولطغینه کروب آطلرمزنی طواردق. قاشلقنك ـ اور جیولرنك برسی اوستنده کچکنه‌گنه بر مسلمان آولی وایکنچیسنده‌ده روس آولی کورنوب طورا ایدی. اویمز قسقه تونی شونده اوتکه‌روب، ایرته‌سن ایرتوك شوشی آوللرده سودا ایتو ایدی. تون ایس کیتمه‌لی ماطور وطن، طبیعت‌نك ماطورلغی، هوانك صافلغی آزغنه حس وشعورلی آدمنیك خدایی بر لذت بله‌ن ایسرتورلك ایدی.

آطلرنی طواروب صوبو یینه اوطورغاچ، ایبه‌شم کوزلرن یوغاریغه تکه‌ب اوزاقغنه قارانوب طوردی. اویلادمکه:

— اول تونك ماطورلغینه بیرلوب طنلق ولطیف هوادن حضورلق کسب ایته...

لکن اویم یالغش چقدی. اول، ایکی قولن کوته‌ردیده:

— آی کوردم آمان بله‌ن، آوزم طولدی ایمان بله‌ن، خدایم یارلقاسن طعام بله‌ن» دیب قچقروب دعا قیلا باشلادی. مین غایت درجه‌ده بر تعجب بله‌ن:

— ایبده‌ش نیشلیسك؟ دیب صورادم. قوللری بله‌ن یوغاریلقغه اشاره قیلدیده:

— ئه‌نه یا ئا طوغان آی» دیدی هم آی کورگاچده هر کمگه‌آنك مذکور دعاسن اوقورغه تییوشلیلکنی بیان ایتوب، آنی میگاده تلقینگه کرشدی.

— آی کوردم آمان بله‌ن، آوزم طولی ایمان بله‌ن:

اول شونده جیتکاچده مینم کوکلم ئه‌لله نیندی بر قزقلق وقزغانو حسی بله‌ن قطقلانوب کیتوب کولدم و:

صوك ایبه‌ش نیگه قلب یاکه کوکره‌ك طولی ایمان توگل؟ دیدم.

بو سوزلرمه قارشی یاخشوق کیفسزله‌نسه‌ده اول میگا بر سوزده

يەشمەدی، اورنندن طوردیدە چەی قایناطور اوچون بر آغاج توبچگی یانینە ایکی قازق قـاغوب آرقلی آغاج بلەن قالای چاینیکنی الوب قویدیدە آستینە اوط یاغارغە کرشدی. لـکن بیك اوزاق قایناشمادی، طاغندە مینم یانمە اوطوروب، ماخورقاسن تورە باشلادی.

بیلـگولی، مینم شوندی هەیبەت وسرلی بر توننی ئەرەمگە اوتـکەرەسم کیلمی، توبلی هم تیرەن تاثرلی سوزلر سویلەب اوزدراسم کیلە ایدی. شونڭ اوچوندە ایبدەشمنی تورلیچە طارتقالاب قارادم، لـکن آناردن توبلیسی توگل توبسزیدە صارانلق بلەنـگنە چغاـ تیك اوچ دورت سؤالمە بر:

ـ شولای کەبەم ـ داکاناتم» دیبکنە جواب بیرە ایدی. آبدراغـاچ قارشومزداغی کچکنەگنە مسلمان آولینڭ هەیبەت وتوزواویلرینە قاراب اوزاقغنە طوردم. هـر دورت طرفندن روس وموقشی آوللری بـلەن چلغانوب ویالغزیغنە آرادە قصلوب قالغان بو آولنڭ طشدن قاراغاندوق طرش، اشچەن خلقلی ایکانی کورنوب طورا ایدی. آلارنڭ، اوز دین وملیتلرن صاقلاب قالورغە، بالالرینە اشچەنلك وطوغریـلق روحی کرتوب قالدررغە (١) ئەللە نیچاقلی ظاهری ومعنوی قصنلقلرغە قارشی طوروب طرشقان بابالری کوز آلدمە کیلدیلر. شول وقـت یارطی توننڭ جیتکانن اعلان ایتوب ئەتەچلر قچقردیلر. آلار، گویـا، مینمدە تاثرمە قارشی تاریخی معنالرنی آنقتقان جرلر جرلیلر ایدی. میندە شول هەیبەت اویلردە یوقلاب یاتقان آل یوزلی، صـاف کوڭللی، جـازبەلی وردلی «کادوم تاتالری» قزلرن صاغنوب ئەکرتنگنە طـاوش بلەن:

ـ نچکە بیللی قارا قاشلی «اوقا» بویی قزلری... دیگان جرنی جرلاب جیبەردم (٢).

---

(١) روسیە مسلمانلری آراسندە „کادوم“ تاتارلری کبی اشچەن هم طوغری کوڭللی بر طائفە یوقلغینە امین بن. بو حقدە „کادوم تاتارلری“ اسمندەگی رسالەمدە دلیللی تفصیللر بیرسەم کیرەك.

(٢) بو جربزنڭ قازان طرفندەدە اوزلوب جـلانلادر. „اوقا „ بویی قزلری اچینە پینزا، طامبوف وکاسم طرفلرندەغی قزلر کرەلر و آلارنڭ ماتورلقلری شولـایسکی جر بلەندە تصدیق قیلنادر.

5528

BAŞQORT
oşlkazi
Ketapxanasь

باشن صو یارینه طابان صالوب یوز توبه‌ن یاطقـان کوینچه، نیگه‌در پوشونا، پوشونا ته‌مه‌کیسن طارتا طورغان ایبده‌شم مینم جرلاوومنی یاراتمادی بولورغه کیره‌ك:

جرلاب اوطورغانچی اشنی قارارغه کیره‌ك! دیدی. آڭلادمکه: اول حاضرنده اش یوقنی بلسه‌ده‌ایرته‌گه صاتاچاق مال حقنده‌سویله‌شوومنی تلی ایدی. یوقاریدوق ئه‌یتدکم کبی، اول جرلاو، اوین، کولکیلرنی برده یاراطمی؛ باخصوص سویو، عشق و محبت حقنده بولغان سوز و جرلرنی طڭلاب اوطورونی بیله تییوشسزدن صانی ایدی. چونکه آنارده عشق، محبت، جمال وحیثیتدن اثر له‌نو کبیلردن برگنه اوچقونده یوق ایدی. آنگچه: دنیاده طورو، طرشلق وجدیت تیك «مال اوچون» گنه بولورغه تییوش هم اول:

ــ دنیا و طورمشنڭ لذتیده شول مـال بله‌نگنه» دیب بله ایدی. حالبوکه: دنیاده‌شوندی کشیلر بار، که: آلارچه عشـق، محبت لذتینه قارشی مال و ملـکڭ برتین بر آقچه! ئه‌ییو! سویو ذوقی، جمال، ماطورلق و روحانی زینتدن ایبده‌شم اوزیده یراق هم یراق بولونی زور یکتلـکدن صانی، حتی اول مونیده آڭلاب وبر مسلك أیتدروب توگل- بلـکه‌ده یاشدن آلغان تربیه‌سی بوینچه ــ آلاردن لذت والوش آلماغانلقدنغنه «شولای» دیب بله ایدی. چونکه، بر نرسه‌نی مسلك ایتوب آلو اوچونڭ آنڭ توب واصلن، محیطن همده سببلرن؛ شولایوق آڭا کیری وقارشی بولغان نرسه‌لرن یاخشی توشونورگه، آڭلارغه کیره‌ك توگلمی؟ اول ایسه عشق، محبت کبی نرسه‌لرنی بتون معنالری بله‌ن آڭـلابده آلارنڭ زاچارلغن بلوب قارشی توشو توگل، آلارنڭ بارلغن بیله بلمی وحس ایتمی ایدی. اول طوغان، اوسکان هم شوشی حالـگه ایرشکان. لـکن، آڭا صبی چاغندن آلوب یکتلك چاقلرینه‌چه «یاشلك جوله‌رلك» قاعده‌سن عادتچه‌ده اوته‌رگه طوغری کیلمه‌گه‌ن هم اول اوز عمرنـده نچکه‌رو،

یومشاو، روحانی لذتدن سیز نو کبیلرنڭ برسنده کورمه گان - بارلقلرنڭ آڭلاماغان. آبی طوغاچده طوپاسلق، قابا کوڭللیلك، قارانغی طورمش چورناب آلغان هم روحینه‌ده اوتوب بیك نق سكشكانلر. چونکه اون ایکی یاشینه جیتکاچده آبی، ئه‌تیسی «آصلامچیلقغه» آلـوب کیتکان، صبی چاقلرینڭ صوڭی بله‌ن یگتلك دورلرینڭ بتونیسی آنارده جیلکه‌ده اوزول یورتو بله‌ن اوتکان. آنارغه ایرکنله‌ب باشده‌قاشورغه بولماغان...

شولایوق ئویله‌نگانده‌اول. لکن عشق، محبت هم طبیعتنڭ تله‌گی آرقلی توگل، طورمشلرینه موافق وبر برینه عمرلك ایبده‌ش بولوشو یاغنده تیکشروب‌توگل. تیك دینی یاکه آتا بابادن قالغان بر عادتنی اورنینه جیتکرر اوچون کبکگنه، یا ایسه اوز اورنن طوتارلق «اوزولچیلر» قالدرر اوچونگنه بولغان. بولار اوستینه شهوانی‌تله‌کنی‌اورنینه‌جیتکروده بولمی بولماغاندر؛ بیلگولی، بلکه‌اول ئویله‌نونڭ‌برنچی سببلرندندرده آنڭ ئویله‌نووی مونه بولای بولغان:

آلار، ئه‌تکه‌لری‌ایسه‌ن چاغنده، چیتده روسلر آراسنده - مسلمانلر یوق بر جیرده طورابولغانلر. موقوط اوسکاچده، آنڭ آناسی اوزینه خدمتچی کیلون، بالاسینه خاتون ازله‌ر اوچون آولغه قایتوب کیتکان. آنده ممکن چاقلی مهرنی آزراق آلا وبیرنه‌نی کوبره‌ك بیره طورغان بر کشینڭ قزن آلورغه طرشقان — ازله‌گان. نهایت باری ایکی یوز صوم (١) مهر صوری طورغان طل بر قارچقنڭ یتیمه قزن کله‌تکه‌ن (یاوچیلاغان) هم یاراشکانده. قزنڭ عقل، اخلاق، علم وتوس جهتندن آلار اعتبارغه آلماغان کبگوك، بزگه‌ده مونده یازوب طورو حاجت بولماسه کیره‌کدر.

مونه شولای جینگلگنه ره‌وشده اول - ئه‌نکه‌سی‌نڭ تیزگنه آولغه قایتوب کیلووی بله‌ن ایکنچی بر دورگه کیچکه‌ن — عائله‌لی طورمشقه

---

(١) بوپینزامیشه‌رلری آراسنده ایڭ آز مهردر.

آیاق باصقان هم مونه شول بر برسندن خبرسز، کورشمه‌گان وبلشمه‌گان ایکی بنده بر برسینه عمرلك ایبده‌ش بولغانلر.

ایبده‌شمنك صبی وقتندن باشلاب شول ئویل‌نووینه چاقلی اوتکان یه‌شلك کونلریننك دماغسنده برانلی خاطره قالدرا آلماغانلری کبگوك، عمرننك ایك ذوقلی وتأثرلی خاطره قالدررغه تییوشلی بولغان بو قدرلی (ئویل‌نو) مینوتلریده، آنارده، ته‌ملی وصاغنورلق بر نرسه‌قالدرا آلماغانلر. چونکه آنده عشق، محبت همه طبیعتلرننك موافقتلری، اختیار دیگان نرسه‌لر قاطشماغانلر. تیك نکاح کوننده‌گنه اول یاق میشه‌رلریننك عادتلرنده بولغان بعض بر نرسه‌لرننك اجراقیلنولری بغنه مونك کوکلنده عمر اچنده‌برگنه مرتبه آکلاشلاطورغان بر نرسه یعنی قزقلق سیزدرگانلر. لکن، اول، مونکده نرسه‌لگن آکلاماغان.

موللا نکاح اوقوغاچده، بتون اوی خلقی یاکغراتوب تکبیر ئه‌یتکانلرده آندن صوك تیزگنه موللاقایتوب کیتکان - مجلسنی بولارغه‌حر قالدرغان. موللا کیتکاچ قدالر، کییه‌و یکتلری (١) وباشقه قوناقلر بوزابله‌ن ماقصما اچه باشلاغانلر. اوینك طشنده - اورام یاقده، ته‌ره‌زه توبلرنده بالالر:

- بزننك یولننك اوستونده یاطا ایمه‌ن بالتاسی، تگی کییه‌و یکتیننك آغوب طوراما.. سی» کبیلر بله‌ن قایسی‌بر کییه‌ویکتن مصقللاب وقایوسن:

- آتا بابا طورغان جیر بزننك «نورچات (٢)» کالاسی، اینواك (عنایةالله) کییه‌ویگتی ئه‌مه‌ن پاتشابالاسی» دیه‌ماقتاب، طافماق ئه‌یتوب طورغانلر. تاستارلی خاتونلر بو بالالرغه:

- آت، آت، قاطراق آت! «دیب عیرت بیروب هم یاکادن یاکا طاقماقلرنی اویره‌توب طورغانلر. شوندن صوك اویلرده‌شه‌ملر یاندرلوب،

---

(١) اول یاقده قدالر، کییه‌و یگتلری هم کییه‌واوزی نکاح مجلسینه برگه‌کیلوب قزنی شونده آلوبده کیته‌لر. طویده قز، خاتون تویه‌ب یورو هم آرچیلاب کیلون توشرولر آنده هیچ یوقدر.

(٢) «نورچات» میشه‌رلر تاریخنده یاخشوق اورن طوتقان بر تالادر.

کییه‌و بله‌ن قزنی کورشدرگانلر. بوشه‌م یاندرو. شوشی ایکی یاشنڭ قوشلولری خیرلیگه هم آلارنڭ کون کورولری بختلی، یاقتی بولسون اوچون تفال‌اوی بله‌ن یاندرلغان بولسه‌ده، بولار آنی آرطق سیزنمه‌گانلر. بو، عادت قالو یاراماغانلقدنغنه اجرا قیلنغان. درست کییه‌ونڭ کوڭلنده بر قدرسیزنو بولغان. لکن، اول، آنی ئه‌نه شول بوزا اچکه‌نده‌گی جرلاشو هم بالالرنڭ طافماق ئه‌یتکان وقتنده‌غی قزقلقلرنڭ اوچقونلری ایتوبکنه صانی.

بو وقتده آنڭ بله‌ن قزنڭ کورشولریده بیك طونوق اجرا قیلنغان شویله‌که: مونی طوتقانلرده قز یانینه کرتوب جیبه‌رگانلر. آلار، آنی بر برسینه سوز قوشا آلمی بایتاق زمان طورغاچ، ایبده‌شم بولای طورونڭ کیلوش سز لگن، کشی بلسه‌کولکی بولوون‌اویلاب، نیچکده سوز قوشارغه طرشقان هم نهایت برنچی سوز ایتدروب:

— نوزله‌ی (زلیخه) کیل بر برمزگه بولغان محببه‌تلکنی کورسه‌تیك دیب، آنی اوبشورگه دیمله‌گان. لکن بوکورسه تورگه تله‌نگان محبت آلارده، قایچان باشلانغاندر؛ آنسن بلگان برالله.

مونه ایبده‌شم شولای‌اوسکان وشولای ئویله‌نگان هم‌شولای‌نچکه دنیادن اوته‌رگه حاضرله‌نگان برکشی بولغانلقدن مینم بایاغی سوزلرمه قارشی توشه ایدی.

VII

اوتکان یولده سویله‌نگان سوزلرگه مبنیده مین ایندی ایبده‌شم یاراطماغان بر نرسه حقنده اوزاق ماتاشونی طاشلاب، مسئله‌نی اول دیگه‌نچه‌رەك باشلارغه تله‌دم. شونڭ اوچونده ایرته‌گه سودا ایته‌رگه کره‌چه‌ك قارشو مزده‌غی مسلمان آولی‌نڭ‌اسمن صورادم. لکن، ایبده‌شم بوسؤالمه قارشی، هیچ برکوتولمه‌گان ره‌وشده‌کوڭللی وجدی برنرسه حقنده

سوز قوزغاطوب بایتاغوق سویلەدی هم آنڭ اول سوزلری مینم اوچون عمر ایشتلمەگان اهمیتلی بر نرسەده بولوب چقدیلر. اول مینم:

— بو آول نی اسملی؟ دیوومە قارشی:

— ۋەرەکی» (روسچە: Вирки)» دیدی هم موندن کورنوب طورغان باشقه روس آوللرینڭ اسملرنده ئەیتوب کیتدی.

— مونه مونسی «اکبر ایلی»، آنا تیگیسی «قش طاپا» ۋان شونك «بغدان ایلی» بلەن «قارا آول (روسچەچورنی دیرونی-(Черный деревня» دیدی. آنڭ بابالری بو آوللر حقنده:

— الوك بولار هەمەسیده مسلمان بولغانلر. لکن صوڭرەق نیندیدر بر سبب بلەن دینلرندن دونگانلر» دیب سویلی بولغانلر. بو آوللرنڭ اوز اسملری هم روسلرینڭ کوبرەگینڭ ایسکی فامیلیەلری مسلمانچه بولو، شونی درستلی؛ شولایوق حاضرندەده قای بر مسلمان آولی بلەن روس آولینڭ بر اسمك بولولری (مثلا: «قارا آول») وقای بر آولنڭ یارطیسی مسلمان، یارطیسی روس بولوب فامیلیەلری هەمەسنك دە بر ایکانلکلری (مثلا: باغدانوا قریەسی (١) شولای بولغانلقنی کورسەتەلر ایمش. ایبدەشمدن شوندی بر اهمیتلی وکوڭلگە ئەاله نیندی تأثیرلر بیره طورغان بر سوز ایشتوومە فوق العاده تعجب ایتدم.

— سرلی تون بوشقه اوتمەدی، شوندی بر نرسەنڭ صاقلانووی امید ایتلمەگان بو کوکرەکدنده یاغملی بر خبرنی صووروب آلدی» دیدم. لکن، اوزی، شوندی بر ملی تأثرلرنی کوچلەندررلك تاریخی بر نرسه حقنده سویلەسەده، بتونلەی حسز رەوشك - معناسز ماصاللار سویلەوچی قیافتیلە ماخورقاسن طارتاایدی. شولایده اول، یاخشوق آچلدی، دردسزگنه رەوشده سویلەرگە کرشدی. لکن اول، کینه اوزینڭ سویلەرگە ئلی سویگان، بورەگندەتلەب صاقلانغان بر نرسەسن گنه-اوزینڭ سودا گرچیلەکگە

(١) بر آولنڭ یارطیسی روس ویارطیسی مسلمان بولوب فامیلیەلری بارندەده "شیرینسکی" یوری. «ظب»

اوبرەنوون وآتاسی‌نلث نیندی حرکتدەبولوون هم آنلث، ایدەشمنی، سوداگە اویرەتوون سویلی ایدی. بیلگولی بو، برسوز مناسبتی بلەن باشلانغان ومیندە شول ئلنگان مناسبتکە قاراب طکلی ایدم.

آنلث ئەتیسی عمرینلث کوبرەگن «شەلچی» لکدە هم «قزدروب صاتو»دە اوتکەرگان. روسیەنلث برقارش جیرن قالدرمی طابتاغان هم بلغارستانغەدە باروب جیتکان. اول، بایراقغنە برعائلەگە یاکە آق سویەك خلقینە برەر مالنی آلوب بارا ایکاندە، بیش صوملق نرسەگە اون بیش صوم ایتدروب صوری واگر قیمتسنسەلر:

— سزنلث کبك آقچەسز-یارلی تکبرلرگە اون بیش صوملق نرسە آلوقایدە، اون صومغە بیرسەمدە ئەلی آلا آلمازسز!" دیب آلارنی قزدر ایکان. آلاردە اوزلرن زور وبای کورسەترگە طرشقاندغنە مونلث شولای کیمستووینە خورلانوب، قزشولرینە چداشا آلمی اون صومنی چغاروب طاشلی بولغانلر. آلار، بعض بربیردە اون دانە توتاش شەلنی اون بیش بولکە قاطلاب، آکسزراق خلقغە اون بیش حسابندە صاتقانلر. خلق نادان ودنیا کورمەگان هم شونلث اوستینە صاف وپراستوی بواغانلقدن آلدانا بیرگانلر. لکن، آلارنلث بواشلری اوزلری کیتکاچدە آکلاشلا بارغان وبعضیلری آرطلرندن چغوب بولارنی کیسکەلیدە بولغانلر. ئەموقشیلر ایسە اشنی آکلاغاچ خورلقدن چالنغانلر، آصلنغانلر. شونلث اوچوندە آلار اوزلرینلث برکرگان یېرلرینە ایکنچی مرتبە آیاق باصا آلماغانلر—اوزیوللرن اوزلری آرطلرندن بوؤوب بلچراطوب بارغانلر. شوندن صولث «شەلچی»لرنلث اوشانچ واعتبارلری بتکان؛ اول کسبدە برکت قالماغان. اوزلری اوچونگنە توگل بو «شەلچیلر» اوزلرندن صوڭغی «شەلچیلر»گە—بالالرینەدە بو یولنی بیکلەگانلر، اول کسبنلث معناسن جویغانلر. شوڭا کورەدە، قزدرو مسئلەسینە جیتکاچ، ایدەشمنلث:

(۱) میشەر م چواشلردە "یاغملی-یاخشی" سوزلری اورننە یوری. ظب.

بولغان صوڭ ۋريمه، بار قزدررسڭ مونه شولارنى!» ديب اول چاقلردەغى اشلرنڭ طابشليلغن ياخشيلق بلەن صاغنووينه قارشى، مين:

— ئەتكەڭزنڭ اول اشلرى ياخشيلق بلەن توگل، رەنجوولعنت بلەن صاغنورلق» ديدم هم آندن كيلگان ضررلرنى سويلەب بيردم.

— دا اولسى درست، يورك آتاسڭ» ديدى، سوزلرمه موافقت ايتدى وشونڭ اوچوندە، آلارنڭ كوبرەگى، وقتنده طابشنى ناچارغنه برشەلدنده اون‌تينلەب توگل، بلكه اون صوملاب طابسالرده صوڭ كونلرنده برتلمگەدە آبدراب يورگانلكارن بيان ايتدى.

— حرام مال، بركتسز بولغان؛ ارقنقى شرققه» ديدى. شولاى اول، سوداحقندەغى ياخشوق نچكه مسئلەلرنيدە آڭلى آلاايدى. چونكەاول بولارنى اخلاص بلەن سويلى وطڭلى‌هم اويلى ايدى. واقعا مونڭ ئەتيسين قارطلق كوننده كوب جفالر طارتقان، ياش چاغندەغى شول اشلرينه مقابل هيچ برراحتلكده كوره آلماغان. شويلەكه: بارا طورا «شەلچى» الكده رەت‌بنه باشلاغاچ، اول، بزنڭ كبك «اوزولچى» لقغه يابشقان. لكن بردن «شەلچى» وقتنده يوغالغان اعتبارى وايكنچيدنده قارطلغى آنڭ اشن آلغه جيبەرمەگانلر. تيك شول بولغان: ايڭ صوڭغى بالاسى- بردن براوغلى بولغان ايبدەشمنى شول چاغنده «اوزولچى» لقغه، سودەگه اويرەتكەن. لكن ممكن قدر اوزى كبك يوق بارغه قزغوب خيانتچل بولماسقه هم اعتبارنى جويماسقه طرشورغه اويرەتكان. بيلگولى بو، سوداگرچيلكنڭده برنچى شرطيدر. اولده ايندى دنيانڭ ياشل طشلى «تجربه» اسملى كتابلرن اوقوغان كورەسڭ!..

بر آولغه باروب كرگاچده ئەتيسى، آنى مال كوتەرتوب يورطدن يورطقه يوررگه جيبەره واوزى موڭا بلدرميگنه آرطندن چغوب آنى صناب هم صاغالاب يورى ايكان. ايرنوب يورميمى، بريورطقه كرمى قالميمى، التفاتسزلق كورسەتميمى- مونەشولارنى تيكشروب

یورگان. اول، ایبدەشم کروب چقغان یورطلرنك هربرسینه کرەایکان، آنك نیچك سویلەشکانن، نرسەلر صاتقانن وکو بمیگەجیرگانن حاصل بتون اش وحرکتن بلشوب چغا ایکان. ایبدەشم فاطیرغه قایطقانده، ئەتیسی اویده بولا، مونی قارشی چغوب آلا هم مونك خطا وغیبلری بولسه چای یانندە سوز اوکغایی بلەنگنه آڭلاتا وتوشوندره بولغان. بوده آنك سوزلرن دقت بلەنگنه طڭلاغان ــ ایکنچی مرتبەلرده آنك سوز وتوصیەسی بلەنگنه یوررگه طرشقان. بیگرەکده ئەتیسی‌نك مونـك خطالرن بلووی ایبدەشمه نق تأثیر ایتکانلر.

ــ آرطمدن یورگانلـگن بلمەگانلـکمدن خطالرمنی نیچك بلووینه ایسم کیته وطاغنده بلووینه اوشانوب بیك صاق هم آنـڭچه یوررگه طرشا ایدم» دی.

مونه شونده کیلوب جیتکاچ، اول ئەتیسی‌نك حقیقەده یگتلـکدن صانالورلق بو اشینه کیفلەنوب قویدی هم آنی:

ــ دنیا قویغان ایندی مرحوم، اوزمنی طرشوب یولغه صالدی» دیب احترام بلەن صاغنوب آلدی. آندن صوك، میڭا قاراب، اوزینـڭه مینی شولای اویرەتورگه طرشدغن آڭلاطوب قویدی. لکن مین آنك کبك بولدقلی بنده توگلمن، اویرەنورگه طرشمیم، اعتبارسزمن، یالقاومن هم یومشاقمن ایمش. خایر، اوقوغان کشیلر بارده شولای اوزسوزلی، ایزرەگان طبیعتلی، چرك بولالر ایمش!

سوز شونده جیتکاچ، اول، توتونن چیگەرگه باشلادی، مین بر آغاچ توپچگینه یاغلغان اوت اوستوندەگی ئلنوب قویلغان چای چەینیگن آلورغه کیتدم. آنك قالغان سوزلری چای یانندە سویلەنەچك وتمامـلاناچاق ایدی. لکن شول آراده بختسز بر واقعه طووب اوزمزگه بیلە موندن کیتەرگه مجبوریت کورندی. شویلەکە: مین چەینیکنی قولمه آلغان‌غنه ایدم، ایبدەشم:

— كه‌به‌م اش خراب، كيلوب جيتديلر!» ديدى. آنڭ بو سوزندن مين اشنڭ نيچك ايكانن آڭلادم:

— بولون صاقچيلر يدر» ديدم. آرطمه ئه‌يله‌نوبگنه قاراغان ايدم، زورغنه بر قول يا ڭاغمه برنى قوندردى. ايبده‌شمده‌ده حال شولايوق، اول جش جشقنه جيلكه‌سينه قونا طورغان آچى قوللر آستونده:

— خداى حضرت، قيل مدد!» ديب قچقرا ايدى.

بولار بولون صاقچيلرى ايدى بزنڭ پچه‌نلكارنڭ شولاى قيلانوومزنى كوروب جزالارغه كيلگانلر ايدى. بو حال بزگه حاضرگنه توگل كوب مرتبه‌لر اوچوراشدرغالادى. بيلگولى، شوندى قدرلى پچه‌نلرن طابتاتوب ئه‌لك ايتوب يورگانمز اوچون اوزمزنى روسلر قولغه ئله‌كتروب ياخشوق قايزليلر ويومشارتالر ايدى. شولايده ايبڭشم بوعادتنى هيچ طاشلامى — همانده شوندى پچه‌نلكارده قونونى آلغه قويا وشونده قونوب آول ياكه شهرده فاطير آقچه‌سى توله‌ودن قوطلونى، آطلرنى طويدرونى ئه‌للە نى اورنده كوره ايدى. ئه مين صوبويلرنڭ غى ياخشى هوا وگوزل طبيعتنڭ تائثيرينه آلدانوب آنڭ تشويقينه كونه ايدم. شونڭ اوچونده ياڭاقلرمزغه بر جيرده آلغان طابشن جويغانغه ايكنچى بر اورنده اوسته‌له طورا ايدى. آقچه‌غنه چقماسن، ايبده‌شم توزه وآلارنڭ آرطلرندن:

— ئه‌ى آلى باطر بولسه، بيرر ايدى بولارغه كيره‌كلرن!» ديب تشلرنگنه شغردا توب قالا ايدى. يه‌نه‌سى حضرت على روسلرنڭ هيبه‌ت بولونلقلرن طابتاتوب يورسه‌كده، مسلمانلرنى يافلاب، آلارنى „هوايه پرران“ ايته‌چك ايمش....

بو تونى بو حال الوككيلرندن كوب قيطى بولدى. صاقچيلر اوزمزنى بر قدر اوشكوروب آلغاچده ياكه آولغه آلوب كيته‌رگه، ياكه بزدن اوزلرينه كوبكنه بوله‌ك آلوب، بزنى حاضروق كوزدن يوغالتورغه تله‌ديلر. يعنى بوله‌ك بيروب قوطولومزنى آڭلاطديلر.

— باشلاب شیکر، قاداقلاب چەی!» دیدیلر. بیلگولی، مین آول جیبونلرینه باروب مصقللانوب یوروگه قاراغانده اوزلرن کویلەب، نیچك بولسەده موندن صزوطرفنده ایدم. لکن ایبك‌شم هیچ کونمی:

— اوچ کونلك طابشمنی بیرر حالم یوق»دی. شولایك، اول، ئەمەلن طابدی. یوگندن یارطی کورکه موینن چغاروب تگیلرگه تقدیم ایتدی.

وآلارده مونی اچکاچ تمام یومشاروب کیتوب، آزغنه بولەك برابرینه بزنی اوزاطدیلر. ایبداشم اول یاق روسلرینك طبیعتلرن یاخشی بلگانگه، شوندی زاپاصلرنی یانندن قالدرمی هم شول بزگه فائدەده ایته ایدی. بز موندن کیتکانده ایندی طاڭ آطقان بولوب، چرکی، چبنلر کوتەرلگانلر، بیریوزنده حقیقی طورمش باشلانغان ایدی.

VIII

قشنك غایتده صالقون بر وقتنده وغنوار چیسلاسی‌نك بر کونك بز، یالان یوری طورغان جیرمزدن یراغراقغه کیتوب، بر روس آولنده سودا ایتدك. آنده بزگه کیچن شونده یراق توگل — بیشکنه چاقرم بر موقشی آولینه باروب قونونی مصلحت ایتدیلر.

— آنده‌خلق بای، مالنیده آلوچان» دیدیلر. بزده‌بیك مصلحت‌کوردك.

— تونن یوقینی ایکیگه بولوب آکفی، میگگی بولوب یورگانچی آنده باروب بر طوتاشدن یوقلاومز آرطغراق، آطلرمزده طنارلر» دیدك. باخصوص یاقندەده بولووی بزنی بیك قزقدردی.

آق صاقاللی، سوز وحرکتینه قاراغانده اچ کرسز کورنگان بر روس بزگه یولنیده کورسەتدی:

— آنده بر گنه یول بارا، آنده مونده آیرلوب کیته طورغان یول یوقدر. مونه شول یول بلەن بارساڭز یکرمی مینوتدن باروبك جیتەرسز» دیدی.

کیچکی قرون اوطلر آلنور وقت جیتوب، آوللرنی یاخشوق طنلق باصقاچ آطلرمزنی جیگوب چغوب کیتدك. هوا غایت درجەده

صالقن وفوری، آینك نەق طولغان وقتی ایدی. دینگز كبك جەیلوب یاطقان كیك وتیگز قار صحراسندە بزنك چانا طابانلرمزنك شغرداولرندن باشقە هیچ بر طاوش وشم یوق ایدی. آطلر بزنك دیلبگەلرن چانا اورەچەسینە ــ قرییبنە طارتوبراق بەیلەدكدە، اوزمز سویلەشوب بارر اوچون آرطقە قالدق. كونلەگی عادتمزچە، آطلرنك طاشلاب كیتولرندن قورقوب اوزمز قوللرمز بلەن چانا آرطینە طوتوندق. آلار، بزنی شولای بر نیچە مرتبەلر قالدرغانلر ایدی.

ایبدەشم بو كون الوكگیچەجدی سودا مسئلەلرن، نیكدر، بردە قوزغاطمادی. آنارده یوری باشلاغاندن بیرلی كورلمەگان بر باشقەلق بار ایدی. بر آز اویلانوب بارغاچدە، اول:

ــ سزنك قازان خلقی جرلاما بیك آوان بولا، جەچی بر جرلا»

دیب، مینی جرلارغە دیملی باشلادی. مین، طاوشم قارلقغاننی سویلەب امتناع ایتدم. آنناری، اول اوزی دردسز، تأثیر ومعناسز میشەر طاقماقلرن ئەیتورگە كرشدی.

ــ بولون یوللر اوستوندە نی تیرەنلر اویلاری، بولون قواق آستوندە فخرالنساء طویلری...

مونه شوشی كیلوشسز ئەللە كمنك قزینە، گویا، عفتسزلگی جگتلر بلەن شایارووی اوچون چغارلغان بیتنی، اول، بردە كویسز، قصقە، قصقەغنە ایتوب ئەیتە باشلادی. لكن، كوی وطاقماغینك طوپاسلغینە قارامیچە، اوزندە یاخشوق بر تأثر وموكلق بارلغی آڭلاشلا ایدی. ایبدەشمنك یوری باشلاغاندن بیرلی برنچی مرتبە كورلگان بو اشی میڭا بیك عجیب طویلدی. كم بلە، بلكم آولدەغی خاتون وبالا چاغاسن صاغنوب اچی اوزولگاندر دیدم. آنك آولدە قارت آناسندن باشقە خاتونی بلەن بر ایر وبر قز بالاسی بار ایدی. اول، آلارنی، شول آلطی یل اچندە باری برگنە مرتبە قایتوب كوردی.

صوڭغی قز بالاسی ایسه، اوزی قایتوب کیلـکاندن صوڭره دنیاغه کیلـگان، ئەلده اول اوزی، آنی، کورگانی یوق ایدی. شونلقدن مینك اچمدەنگنه:

بلـکه، اول، اوزینڭ شول یورەك بغرن بر کوره وآنڭ توسی، کمگه اوخشاغانن بله آلماغانی اوچونده پوشونا هم ئەرنی طورغاندر دیدم. لـکن، اول، قاطی سرلیلـکندن مونی میڭا، بلدرمی، یەشرن طوتا ایدی. تیك باری سوز آراسنده، مناسبتی بلەنگنه:

— «مونا کاناتم، مینم ئویلەنگانمه اونبیش یل بولدی. لـکن، شول اونبیش یل اچنده خاتونم بلەن برگه اوتـکان کونلرنی برگه جیساق بارلغی اونبیش آی بولماس» دیوندنـگنه، مین، آنڭ عائلەسی بلەن برگه طورا آلماغانینه برقدر پوشونغانلغن اوستدنگنه آڭلاب آلا ایدم. اول، اوزی مونیده شوڭا پوشونغانلغن بلدرر اوچون توگل، بلـکەده دنیا مالینڭ جینـگل گنه طابلماغانینه بر دلیل ایتدرو بکنه سویلی ایدی.

— شونسز دنیا کوتوب بولمی کەبەم، بزدن گنه قالماغان — آتا، بابا جولاسی»دی طورغان ایدی.

اول ایندی کوب جرلامادی. بر آز بارغاچده اوز چاناسینەمنوب اوطوردیده، جلاب طویغاچ ایزلوب یوقیغه کیتـکان بالا توسلی، طنغنه تورونوب یاتدی. مینده آلدن بارا طورغان اوز چانامه باروب اوطوردم. آطلرده حیوانلر، بەدەنلرن بالق توسلی تیگز گنه سلـکتوب بورغالی بورغالی زادورلانوب کیتدیلر. اوزاطوچی روسنڭ «آنده برگنەیول» دییوینه اوشانوب یولنی تیکشرمی وقارامی باشمنی چیکمەن یاغاسینه طغوب میندە طنغنه فـکرگه طالدم.

IX

مینم آولده اوزلوب صاغنورلق بر کشمدەیوق. طوغان طوماچیلرم وآولده یەشدن رەتلەب طورماغانغه آنده دوست، ایشلر مده یوق.

БИБЛИОТЕКА

ئەلدە ئویلەنمەگان بریگتمن. آتام، آنام ایسەمینی اوسدرگاچ‌وطورمشقە آیاق باصدرغاچ ئولگانلر ایدی. آلارنڭ‌قبرلکلری اوستندەگی‌تیرەك آغاچلریغنە تیك، موگلی حرکت بلەن، آلارنی قالغانلردن صاغندرغە، بیلگولی، بردن‌بر اوغللری‌بولغان میگا تأثیر ایتەرگە تلەب، سلکنوب طوراطورغانلردر. یراقدن‌بولسەدەصاغنوب آلارنڭ‌روحلرن‌سویندرومنی کوتە طورغانلردر. لکن، مین ایسەم، یراق‌ایللردە، روحسزلق‌وکوگل قارالغی بلەن وحشیلر صنینە کروب دنیا کوتەم، مال آرطندن چابام. قایسیغنە یاغمە ئەیلەنوب قاراسامدە، اوز دیندە شلرمدن محروم‌کوینچە یاشلك کونلرم اوتە. تیك باری، اول مینم اعتبارسزلق، یومشاق ویالقاولغمدن، مین آنڭ طوپاص وقارانغی طبیعتایلگندن طویغان برگنە اوز تاتارم بار، اولدە ایبدەشم.

ــ صوڭ مینی آتالرم شولای بولسون دیبمنی۱۵ یل مدرسەدە اوقوطدیلر! مونە شول فکرلر بربر آرطلی باشمە کیلەلر ویورەگمدن صزالر ایدی. اوزمنڭ شوشی یوروشدن طویغانلغمنی، اون بیش‌یل مدرسەدە یاطووم اش‌کە کیلگاچ اوزمنی ئەنە شول طوپاص«کەبەم» دن بردەگنە آرطقلقغە یارارلق ایتمەگانلکنی حس ایتدم.

باشمنی چیکمەن یاغاسندن چغاروب کوزلرمنی‌صحراغەآطدم. آق قار صحراسندە طنلق وصالقونلقدن باشقە هیچ برنرسە یوق، تیك ایکی یاقلاب تزلگان مایاقلرغنە، حدود صاقچیلری توسلی بربرآرطلی تزلوب باصقان کوینچە قاطوب طورالر ایدی. اول طن صحرا واول مایاقلربزنڭ ایندی کوبدەنگی بیش ــ آلطی یللق ایبدەشلرمزدر. یالغزلقدە اچم پوشقاندە آزمی یوباتقانلردر، مینی، آلارنڭ صالقون شعریتلری!

چانادن توشدمدە، طوزنغان کوگلمنی باصدرر اوچون بر آز سویلەنوب بارغە تلەب ایبدەشم یانینەباردم. اول، طنچقنە یوقلی‌ایدی.

ــ ئەی موفوط‌آغای، طورئەلی! دیدم. آنڭ، چن‌اسمی‌محمدجان بولسەدە، میشەرلر آگا اسمن بوزوب «موقوط» روسلر «میخایل»

[stamp]

دیب یوریلر، شونڭ اوچون میندە «موقوط» دیە ایدم. آنڭ بلـکە طوغاندن بیرلیدە، اوزینڭ چن‌اسمن ایشتکانی بیك سیرە‌کدر؛ بولسەدە تیك انکەسیگنە: موخامات جانم‌دی طورغاندر. اول، یالت ایتدروب باشن کوتەردیدە، ئەللە نرسەگەایسی کیتکان صماق آرلی بیرلی قاراندی هم:

— بز نیشلدك، سەیەت نیچە؟» دیدی. بارا‌طورغان آولمزغە ئەللە قایچان جیتەرگە تییوشلیلك قلت ایتوب مینمدە ایسمە توشدی. ساعتنی قارادم، اوننچی یکرمی‌مینوت‌ایدی. چقغانمزغە بیش‌ساعتلر بولا، حالبوکە بزگە یکرمی مینوتدن‌کوب آرطق بارماسقە تییوش ایدی. بو حال‌ایکمزنیده یاخشوق عجبکە وآبدراشقا قالدردی. مین اوزمنڭ شولچاقلی اوزاق بارو ومنی سیزمەگانلـگمە آبدراسامدە، آنی ایبدەشمە بلدرمەسکە قرار بیردم هم موندەساعتنڭ تیك آلدبولوون دعوا ایتدم، ذاتا، مین‌اوزمدە اونلروق یوقدر، دیب اویلی ایدم. لـکن ایبدەشم:

— سەیەت شیکسز ڎیرنا، چونکە مین باشمنی کوتەرگاچدە، آینڭ الوکـکی اورنندن یاخشوق کوچکان بولوون کوروب وقتنڭ کوب اوتـکانلـگن بلدم» دیب، ساعتنڭ درست بولوون‌اثبات ایتدی هم‌آیدە کیچکی اورنندن بایتاق کوچکان ایدی. آندن صوڭ، اول، میندن:

— سین یوقلابمی باردڭ؟» دیب صورادی. مین اوزمدەگی حالنی بلدرمەس‌اوچون:

— یوق همان قاراب باردم دیـدم. اول، باشن بورغالاب طوردی:

— آلای بولسە ایندی، اوزمزنی شیکسز پەریلر صاطاشدرغان، جنلر آداشدرغانلر. چونکە، تگی روسدە: «آندە برگنە یول، آولدە شول یولنڭ اوستوندە» دیگان ایدی. جنلر صاتاشدرماغاندە، سین آنی کورر ایدڭ، آلار سینڭ کوزڭنی بوغانلر هم کوڭلـگنی صاتاشدرغانلر» دیدی. کوب اویلاو سببلی کوزمنڭ کورمەووندن کوڭلم صاتاشقانلقدن

آولنی کورمی کیتوومنی، مین، اوزمده آکـلادم. اول دعواسن اثبات اوچون، دلـیل اولارق، اوزینك یوقی آراسنده چانا یانندن ایـکی کشی‌نك مگفر، مگفر سویله‌شوب اوزغانلرن سیزنـگانلـکنی بیان ایتدی.

ـ مونه شولار جنلر بولغانلر ایندی آلایساق» دیدی. مین اچمدق آنك بو فـکرنه اوشانماسامده، طشدن تصدیق ایتـکانصماق:

ـ ئه‌یبو! البت، شونندی بره‌رحال بولغاندر ایندی» دیدم. هرحالده آولنك آرطده براق قالغانن و اوزمزنك بلمه‌گان بر یاقغه یاخشوق کیتـکانلـگمزنی بلوب، اوزمز اچدن نق قورقوده بولساقده، آطلرمزنی هماننده آلغه طابان ئه‌یده‌مه‌کده ایدك هیچ بـر یاغمزده یومورقه ته‌گه‌ره‌تورلك تیگز جیردن باشقه، آول وطورمشدن اثر یـوق، تیك بوشلق ایدی. شولای بولا طوروب، باشقه وقت ئه‌لله نیندی قورقنچلی چاقده‌ده «تاکدیرك»دی طورغان ایده‌شم قاوشاغان بر طاوش بله‌ن:

ـ بولای یارامی مایم، ئه‌یده آذان قچقر، سین اوقوغان کشی» دیدی. آنك بو سوزندن، بتون قاوشاومنی اونوطوب، مینم قچقروب کوله‌سم کیلدی. توز جیرده‌کی اینه‌نی طابارلق یاقطی، چالت آیاز؛ تیره یاغکا قاراساك اوچ ـ دورت چاقرمده‌غی آوللرنی کوررگه ممکن، اوزمز طاقر بر زور یولدن بارغان چاقـده، آوزگنی کوته‌روب آذان قچقر ایمش. اول آذاننی نی اوچون و کمگه قچقررغه کیره‌کدر. شونك اوچونده، مین، آنارغه:

ـ بز بیت بورانده آداشوب یولسز قالغانمز یوق؛ یاقننده آول بولا ایکان اول کورنوب طوراچاق، اول وقتده آذانسزوق آطلرنی بورامزده بارامز» دیدم. اول، مینم بو سوزمه‌ده قارشی توشدی.

یولدن آداشقاچقنه قچقرالرمنی آنی، بلـکه بزنك کوزمزنی جنلر بوغانلقدن بز آوللرنی کورمی طورغانمز. آذان ئه‌یتکاچ جنلر سیرلورلر دیدی. بو سوزندن صوك، ایندی، مین، آنك فکرینه آچیقدن آچیقغه قارشی توشدم:

ـ نیندی جنلر آداشدرسون» دیـدم. بو سوزمه شول چاقلی کیفسزلەندی،که: آچودن کوزلرن آقایتوب باشن آرطـقه طارتدیدە، نی ئەیتورگه بلمەسدن:

اوقوب بوزلغان سین، عمرگه (١) چاق شولای، خدای اشینه اوشانمیسكٔ» دیدی. اوزینكٔ بورونلری اوصال آطنقی توسلی موشنی ایدی.

ـ خدا اشینه اوشانساكٔ سین بوران تونلرده، یولسز آداشوب یورگان چاقلر دەغی «تقدیر»گنی حاضرندەده آلغه کیتوررایدكٔ» دیدم بو سوزمه قارشی، اول، اوزینكٔ تقدیرن وحاضرگی دعـواسن اثبات ایتەرگه تلەسەده، قوۀ نطقیەسی ناچارلقدن، اوزینكٔ تله گان نرسەسن ئەیتوب بتور وو ینەاوشانماغانلقدن هم آچوو ینەبو ولغانلقدن:

ـ اول باشقه، بو باشقه»غنه دیدیده چاناسینه سیکروب اوطوردی. شول قارا قارشی بەرلشکان سوزلر آراسنده آذان قچقرو مسئلەسیده اونوطولدی. میندە اوز چانامه اوطوردمده، آطنی همان آلغه سوردم.

X

شول کوینچه ایکی ساعتلر چاماسی بربرمزگه هیچ بر اوندەشمی بز آلغه طابان کیتدك. لـکن همانده بوشلق وتیگزلـکدن باشقه نرسه کورنمی ایدی. تیك باری بر ـ ایکی اورنده قریغه کروب کیتـکان مایاقسز واق قریوللری‌غنه‌آیورلوب قالدی. آیاقغه یاخشوق صالقونلق اوتوب بالطورلرده طاراقانلر یوری باشلاغاچ، آطنی بر آز ئەکرنلەتدمده چانادن توشوب جەیەو بارا باشلادم. حیواننكٔ اوستوندن یاخشوق پار کوتەرله ایدی. چاماسی کوب کیلـگانلـکدن تیرله گاندر.

(١) میشەرلر «هر وقتده» دیگان سوزگه «ئەرکه چاق»دیلر.

ایبده‌شمه قاراسام، اول، قوللرن یوغاریغه کوته‌روب چن اخلاص
بله‌ن دعا قیلا ایدی. دعاسن تمام ایتدیده یاق یاغینه قارانوب:

— صالام بله‌ن آلطی آتارگنی حاضرله، ۋانایۋقده (٢) اورمان کورنه.
چقماسونلر» دیدی. آلطی آتار، شرپی بله‌ن صالام بزنڭ یولده‌غی ایڭ
اوشانچلی صاقچی قوراللرمز بولالر ایدی. آلطی آتار بله‌ن یول باصارلرغه قارشی
طورغان کبك، قارشی چقغان بوریلرنیده تیك صالامغه اوت تورتوبکنه قورقوتا
ایدك. موندی وقتلرده آطلرمزده آل آیاقلری بله‌ن بزگه یاخشوق بولشلق
ایته‌لر ایدی. بوحال ایندی بزده کوب مرتبه‌لر صنالغان ایدی. شونڭ
اوچونده، حاضرده اورماندن اوصاللر یا که بوریلر چقماسن اوچون
بولارنی حاضرله‌دك. یولمز اورماننڭ قریینده‌نغنه اوتوب کیتدی. لکن،
بزگه هیچ نرسه اوچرامادی. ٧-٨ ساعتلر باروبده هیچ بر اورنده طورمش
وترکلکدن اثر کورنمه‌ودن بوجیر آدم باصماغان ومعموریتدن محروم
بر آطاوغه اوخشیدر ایدی. مونده تیك بر طورمش وترکلك اثری بار
ایدی، که: اولده کیك، مایاقلی زور یول ایدی.

اورماندن بر — ایکی چاقرملر اوتکاچ آیده تمام یاطدی، بزگه
قارانغیلقدن باشقه نرسه قالمادی. آطلرنڭ آرغانلقلری واوزمزنکده نق
طوکغانلغمز حس ایتله باشلادی دیگانده، ئه‌لله نیندی بر سویکملی
طاوش بزنڭ قولاغمزغه کیلوب کردی. آطلرمزنی طوقتاطدقده طاوشنی
یاطوب طڭلی باشلادق. یراقدن ایشتلگان بوطاوش ایرنوبکنه اولاغان
— اورگان ات طاوشینه اوخشی ایدی. لکن بوطاوش، بزگه شول چاقلی
یاقن ویاغملی طیلدی، که: دردلی موزیقا طاوشیده شول چاقلی تأثیر ایته
آلماس. ایندی آلده، بیگوك یراق توگل بر جیرده آول بارلق امیدی
بزنی سویندردی.

(٢) «یاقن» غه میشه‌رلر «یۋخ یۋق» دیلر. چواشلر ایسه «چیۋخ» دیب یوریار
بو ایسکی ترك سوزی یوسف کتابنده ره‌یاق یازلغان. ظب.

بارغانغنه صاين ات طاوشی آچیق ایشتله ایدی. مونه اوزاقده بار مادق، افقده کورنگان سوره‌ن یولدز توسلی یلتراب بر اوت یافطیسی کورنه باشلادی. مین، آرطمه ئه‌یل‌ندمده:

ـ ئه‌ی موقوط! آنا اتلر آذان قچقروب بزنی کورنه طورغان آولغه چاقرالر» دیدم.

ـ شولایمی صون» دیدی. بو استهزام آنی آرطق آچولاندرمادی. بر آز بارغاچده آطم طوب ایتوب طوقتادی. آلدمزغه قاراسام، آنده جهنم چوقوری توسلی تیره‌ن بر یلغه وآنك تگی یاق صرطینه تزلوب اوطورغان آول طورا ایدی. آولده بایاغی جلتراغان بر اوت نك قارشمزداغی اوینك ته‌ره‌زه‌سندن کورنوی بله‌ن شولوق بزنی چاقرغان اتنك سیره‌ك سیره‌ککنه ایرنوب اوروندن باشقه هیچ بر حرکت واویاولاق اثری کورنمی ایدی. آولنك طنلق وکورنشی بزنك کوڭلمزگه ئه‌اله‌نیندی بر قورقو بیردی. آطنك باشندن طوتوب، یلغه‌نك تو بینه توشوب جیتکاچ‌ایبله‌شم:

ـ یاق یاغڭا قاران اول بو بولماسون» دیدی، مونك چاقلی اوچ الوش آرطق قورقنچلی اولغان طاولر آراسنده یورگانده‌ده ایزلوب یوقلاودن آینوماغان ایده‌شمنك بوسوزی میڭا طاغنده قزق طویولدی.

بییك یارنی منوب جیتکاچـده، طن وبوش بر اورامنی آشا چغوب، بایاغی اوط آلونغان اویگه طوبتوری باردق. قابقاسی طوتوروب آچلغان بولغانلقدن: «مونده اذن عام‌در» دیدکده رخصتسز نیسز کروب آطلرنی طواردق. طاڭ نك یاقنلاشقان بولوون‌اویلاب، ماللرمزنی بوشاتماینچه چانادوق قالدروب، کچکنه‌گنه اوچ‌ته‌ره‌زه‌لی، ایشکلری شاغرداب آچلا طورغان زورغنه اوینك اچینه کردك. ایده‌نینه صالام جه‌یگان اویده کچکنه‌گنه یانوب‌طورا ایدی.

ـ قویان قولاغی کوڭلگه قارالق بیروب، حاضر سونه‌ر توسلی یان بویی اورنـدغینه ـ سه‌کیسینه یاطقـان اورطـا یاشلی

بر مارجەدن باشقه، یوزینه قاراساڭ قورقورلق - زورزهر کوزلی - یەشەر وبجیبیرلغان بیتلی، یەمسز صنلی بر قارچق میچ‌باشنده نرسەدر اوقونوب یاطا ایدی. ایبدەشم، میچ باشینه باشن صوزوب، آڭا:

- ماماشا!» دیگان‌ایدی، اول، اوصال کوزلرن آقایتدیده: «کیت ماطاما!» دیگان‌توسلی قولن‌سلـکدی. ایبدەشمنڭ، آڭار «ماماشا» دیبوی میڭا ئەلله نیندی بر چیرکەنچلك تأثیر ایتدی.

- شوڭا آنای! دیەرگه تلڭ نیچك کوتەرلدی» دیدم اول جلمایدیده:

- مین، آنارغه «ماما - آنای» دیمیم „ماماشا" دیم. آنڭ‌مەنەسی „ڤانا شول یاطقان مارجانڭ آناسی" دیگان سوز بولا" دیدی.

بزنڭ سویلەشکان طاوشقه، یان سەکیگه یاطقان مارجا اورنندن طوردیده اوزاقغنه ایسنەنوب، گویا، بزنڭ کملـگمزدن وکیلوومزدن ئله قایچان خبر آلغان کبی:

- اوزولچیلر؟" دیدی.

- دا!" دیدك. اوزندن صاماوارقویوون اوتنوب، وقتنڭ کوبەی بولوون صورادق.

- طاڭ آطارغه ئەلده ایکی ساعتلر باردر. حاضر صاماڤار قویا آلمیم، آشاسا ئز کیچەگی سوت بار"دیدی. بز، آنڭ، سوتن کیتورتوب قاطقان کومەچمزنی مانوب آشادقده، بر آز یاطوب طورغه تلدك هم آنڭ کورسەتووی بوینچه، اوینڭ قارانغی بولمەسینه کروب صالام جەیگان ایدانـگه صوزلوب یاطدق.

ایبدەشم یاطقاچده، عادتنچه:

- یاطدم یـا الله، طوردم ایش الله (انشاءالله)؛ بو یاطودن طورالماسام ایمانم آنق، ایکی فرشتەم طانق (شاهد)، تیره جونم تیمر قازق، کره آلماسن بدبخت! آشدر، طاشدر یاوزلرنی آداشدر، ایذگولرگه طوتاشدر» دیگان دعاسن اوقوب یاق یاغینه توکوروندیده،

خورلاب یوقیغه کیتدی. مین، بر اون مینوتلر طنچسزلانوب یاطقاندن صوڭ، یاڭاغنه یوقیغه کیتکان ایدم، لکن بیتمه کیلوب بەرلگان صالقونلق اوزمنی یاڭادن اویاطدی. کوزمنی آچوب قارادم؛ بولمه وطش ایشکلری شر آچیق، صالقون بودرلوب، بودرلوب اوستمزگه آطلا ایدی.

اوزاق اوتمەدی، ایشکدن قارطقنه ایکی آدم کیلوب کردیلر هم بایاغی چلچلنی آلوب ایدەنگه قافرونا قافرونا، قوللرن بولغاب یواشقنه صزغرنا باشلادیلر. مینم بتون وجودم بر اوشوب وبر قزولانوب قالتراندی هم اچم ژوولداب کیتدی. ئەلله نیندی شوملق حسی بلەن یورەگم بەرلوب، بەرلوب یش یشقنه سیکرنه باشلادی.

مونه نی کورەسڭ، ایشکدن کتوکبی کشی آغلا وکرگانی برسی یوز توبەن ایدەنگه قاپلانا باشلادیلر. ایدەن تمام کشی بلەن طولغاچده، همەسیده یەمسز قیلانشلر بلەن طاوشلانا ــ قایسی چینی، قایسی مرلدی، قایسی ات کبك اولی وقایسی مرقلدی باشلادیلر. میچ باشندەغی صنسز قارچقلق ایندی توشدی هم آلار، الوك کرگان ایکی کشی بلەن قوللرن بوتاب بوتاب نیدر اوقونورغه واشکرنورگه کرشدیلر.

مینم بتون تەنمه قاینار صوقویغان کبك بولوب، قورقودن چەچلرم دهشت بلەن طوردیلر. ایندی، مینم کوڭلمده ئولودن باشقه بر امید قالمادی.

— یارب! اجلمز شونده ایکان» دیـب تیزگـنه ایبدەشمنی اویاطدم. اولده باشن قالقتو بلەن:

ــ نیشلەب طورامز، بزنی جییالر» دیدی. آنڭ شول چاقدەغی قورقووی، بو کونگی کبك ئەلك کوز آلدمدن کیتمی طورا. قاوشاوندن ایرنلری قالتری، اوزی باربلگانلرن اوقوب بتوررگه طرشقان کبك، آشغا آشغا اوقونوب کییونه باشلادی. توردەگیلر همانك اوز اشلرنك ایدیلر.

بز، نرسه‌لرمزنی کوته‌رد کده، قولمزغه آلطی آطارلرمزنی طوتوب آلارنڭ اوستارندن طابتاب طشقه آطلدق. لکن، بزنڭ بویله چقوومزغه مانع هیچ بر حرکت کورلمه‌دی.

ایشك آلدینه چقغاچ، آطلرمزنی تیز گنه جیکدکده بایاغی آچق قابقادن چقوب اورام بوینچه چابدرب آولنی اوتدك. آول همانده طن، همانده حرکتسز ایدی. فقط، بز آولدن چقغاچقنه آنڭ صانڭ سیره‌کگنه اتلر اورگان طاوشلرغنه ایشتله باشلادی.

XI

آولنی چقوب، آرطمزغه قاری قاری، بر- ایکی چاقرملر چابدرغاچ بز ئه‌لله نیندی بر اوطارغه - خوطورغه کیلوب چقدق هم بردن قابقا یانینه آطلرمزنی طوقتاتدق. بزنڭ طوقتاطوومزغه قابقا آستوندن اتلر به‌رلوب چقوب اوستومزگه ارغلغانلر ایدی، لکن ایکنچی یاقدن شاقلداوق بله‌ن قاراولچی کیلوب جیتوب، آلارنڭ غیرتلرینه مانع بولدی، آلارنی بزگه صوغلودن طیدی. قاراولچی یانمزغه کیلگاچده:

— سزگه کم کیره‌ك؟ دیدی.

— اوطار خواجه‌سی» دیدك. اول:

— کنه‌ز یانغالیچف می (۱)؟ اول اوزی مونده طورمی، فقط آنڭ داۋیر ینیی کوزمینغه مونده» دیدی هم اوزی کسه‌سندن ماخورقاسن آلوب حاضرلی بتوره باشلادی. شول وقت قابقانڭ صول یاغنده‌غی زورغنه اوینڭ اچنده اوط آلنوب ایشك طاوشی بولدی.

بوقاراولچینڭ، تون اورتاسنده کیلوب طوقتاغان وهیچ بر طانلماغان آدملرنڭ یانلرینه کیلوب، ئلله قایچان طانش کشی کبك

(۱) طامبوف کوبیرناسنده‌غی بایارلرنڭ کوبسی تاتار فامیلیه‌سنده بولالر.

خفاسز تەمەكی طار تووینە، خوجەنڭ صادق صاقچیلری بولغان اتلرنی طوفتاتووینە قاراب، مینم، ایسم كیتدی.

Отдел Народного

— شولدە اوطارنڭ اوشانچلی بر اعضاسی بولوب ژالۋانیەسن آلا وآش وقتی جیتـكاچ، اوستەل آرطینە اوطوروب، چەچلرن ایكی یاقغە صدروب، قور صاغن طوتورا طورغاندر» دیدم، آنڭ آحمقلغینە تعجب ایتدم. چونـكە، آنڭ بواشی:

— سز قاراق بولسەگز، میڭا برنی طوندرگزدە طنچقدرگز، آندن صوڭ سزگە یول آچق» دیگان معنانی آڭلاتا ایدی توگلمی؟

بایاغی ایشك طاوشندن صوڭ اوزاقلامی، قابقا آرطندن:

— سزكم، نی كیرەك؟» دیب برسی قچقردی. بز اوزمزنڭ آصلامچیلر ایكانلـگمزنی بیاندن صوڭ بر كورشی آولدەغی بعض برەولرنڭ دلالتی بوینچە، گویا، داۋیرننی «كوزمین» گەمال صاتارغە كیلـگانمزنی سویلەدك.

— آندە «سزگە آصلامچیلر بیك سیرەك كیلە، دیدیلر» دیدك. بزنڭ داۋیرننی‌نڭ اسمی بلەن ئەیتومز، آڭا برتورلی یاقنلق بیردی بولورغە كیرەك:

— مین اوزم كوزمین بولام. سزنی حاضر كرتورمز هم بر آز مالدە آلورمز» دیدی. قاراولچینڭ صوراوسز ئەیتو آحمقلغی بزنی اوكدردی. «تیلیدن صوراما اوزی ئەیتور» دیلر شول تجربەلی قارتلر!

— ئەتەچلرنڭ طاڭدن خبر بیروب قچقرغان چاقلرندە، بز اچدە آطلرمزنی طوارغان، آلارغە پچەن صالا ایدك.

طاڭ آطوب تمام یـاقطرغاچ داۋیرننی، بزنی، اچكە اویینە مال كورسەتورگە چاقردی. كوزمین اوزی و آنڭ اورتا یاشلی سوزچەن هم اویون، كولـكینی سویوچەنلـگن برنچی سوزندەنوك كورسەتـكان خاتونی بلەن سویكملیگنە بوی جیتـكان قزیماللرنی قاری باشلادیلر. ایبدەشم اوز وللرنی ـ بوكتەرلرنی كرتە، مین كرگانلرن برن تیشوب، طوزدروب آلارغە كورسەتە ایدم. شول وقت مینم كوزلرم اختیارسز

آنڭ فرشتەوی هم نزاکتلیلگی یوزینه سیبلگان قزینه صوقلانوب قارادیلر، که: آنگده اوتکن، جانوب طورا طورغان کوزلری میڭا، گویا، ئەلله نیندی بر طاتلی یەشرنلکدن، عشق و محبتدن خبر بیرگان توسلی طویولدیلر. فقط، مینم بو وحشی صنلی بلچراق توسمه آنڭ کوڭلنده بر مناسبت سیزلورگه ممکن ایدیمو صوڭ!

— یراق، واسفا!...

کیرەک چاقلی مالل‌رمزنی آلدقلرندن صوڭ، بز، آلارغه کورگان واقعەمزنی برەم برەم سویلەب، آلارنڭ تعبیرلرن صورادق. کوزمین، آوزن کوتەروب بر قدر تعجب ایتوب طورغاندن صوڭ:

— اوو! اول آولنڭ بارلق خلقیده کالدونلر — سحرچیلر. آلار ایندی بتون تیره یاقنی آزدروب - بوزوب بتوردیلر» دیدی هم آلارنڭ هر کوننی تونگی ساعت دورتلرده اوزلرنچه درس وامتحانلری یاخود تکرار— مانیۋرلری بولغانلقنی سویلەدی.

بز، کیچن بارا طورغان آولمزنی، یوقی وایسەبکه طالو بلەن، اوزوب کیتوب بتونلەی کیری یاقغه کیتکانمز ایکان.

داۋیرننی اوزمزنی یاخشوق قوناق ایتوب اوزاطدی هم بزگه تییوشلی یولنیده یالغشماسلق هم اونوطولماسلق رەوشده تعریف ایتدی. ایدەشم اتفاقی طوغری کیلگان بو خوطردەغی قرق - ایللی صوملق سوداگه شادلغندن اوز گەلەنه ایدی. ئه مین داۋیرننی قزینڭ کوچلی کوزلری قاداغان محبت اوطلرینڭ، لکن لذت بلەن صزلاندرا طورغان اوقلرنڭ چیکدن طش کوچ وتأثری آستونده یەشرنگنه آه اورا ایدم. لکن هر بر یالقونلی صولش وآهلرم بلەن راحتلك ومسعودیت حسلری اوچالر ایدی. کم اونوطار شوندی کوچلی کوزلرنڭ فرشتەسن؟

آلطی یل اوزولچی — آصلامچیلقده یوروب کورگان حاللردن اوشبو تونگی واقعەنڭ قورقنچی بلەن، خوطرداغی داۋیرننی قزینڭ اوطلی قاراشی مینم کوز آلدمدن بایتاقغه چاقلی کیتمەدیلر.

قای وقت ایبده‌شم بل‌ن شول واقعه‌نی صاغنوب سویله‌گانده آنڭ‌چه‌چلری شرط كبك بولوب طورا هم بیتلری اوط كبك یانا، قزشاباشلی ایدی.

— خدای پیغمبرمز بره‌كاغاتنده (بركتنده) اوزمزنی صاقلادی؛ سحرلی آلمادیلر» دیب قویا ایدی. شولایوق باشقه‌چاقلرده‌یولغه‌چغوبرله‌ن خورلاب یوقیغه كیته واوزن هیچ بر تورلی فاكت بل‌نده قورقوتا هم اوشاندرا آلمی طورغان ایبده‌شم ایندی ممكن چاقلی اویاو وصاق یوررگه طرشا باشلادی. هیچ بر نرسه‌دن توگل، اول، طاغنده شوندی برحالگه اوچوراب ئه‌له‌ك (هلاك) بولودن قورقا ایدی. چونكه موندی سحر وبوزوكبی نرسه‌لرگه بولغان اعتقاد آنارده «تقدیر»گه بولغان اوشانچدن مڭ درجه كوچلی ایدی. شونڭ اوچونده، اول، سوز اوگفایی كیلگان صاین میندن:

— سین سحر قایتارا طورغان دعالرنی بله‌سكمی؟ دیب صوری وطاغنده شوندی واقعه‌لرگه‌اوچوراساق مطلق «سحر قایتارو» دعالرنی اوقورغه كیره‌كلگن سویلی ایدی.

— الله ایمین ایتسون ایمش، كه بهم!

مین‌ایسه‌م، بوواقعه‌نی صاغنغانغنه صاین‌اچم، طشم‌بله‌ن اوزولوب داڤیرننی قزن سویله‌وو آنڭ‌یولدزشیكللی یالترانوب، یانوب طورغان زور كوزلرن تصویر ایتو بل‌ن بولوشا ایدم. مونه شونده ایبده‌شم خدایغه صغنوب اوزمنی شلته‌لی:

الله‌صاقلاسن، یوقنی ایسه‌بله‌و بل‌ن دین‌ویولكدن یازارسڭ‌ایمش» دی ایدی.

اوشبو واقعه‌دن صوڭ اوزاق یورمه‌دك، بز آصلامچیلقنی طاشلاب زور بر فابریكا آستینه ماگازین آچوب، شونده بتونلیگه اورنلاشوب قالدق.

صوڭ.

مطبعه‌ده باصلماقده

هر عائله‌ده بر نسخه‌سی بولورغه تیوشلی مهم کتاب:

طبی کیڭاشلر

محرری: دوقتور فیودروف. مترجمی: ع. آلپارف.

بو کتابده هر تورلی آورولر، آلارنڭ علامتلری،

آلاردن صاقلانو هم دوقتور یاردمندن باشقه اوز اوزڭدن دارولانو یوللری کورسه‌تلدی. آپتیکدن آلووی جیڭل بولسون اوچون هر دارونڭ اسمی تاتارچه یازلو اوستینه روسچه‌ده یازلدی.

زور قولده تخمیناً ۳۰۰ صحیفه‌لر بولاچق بو مهم طب کتابینڭ بهاسی باصلوب بتکاچ غزیته‌لرده اعلان ایتلور.

کوبله‌ب قزانده «عصر» کتبخانه‌سنده، بره‌مله‌ب همه مشهور کتبخانه‌لرده صاتلور.

مراجعت اوچون آدرس:

г. Казань, „ГАСРЪ" Г. Губайдуллину.

Национальная библиотека
имени Ахмет-Заки Валиди
БИБЛИОТЕКА
Başqortostan Kitap Palatahь
Башкирской Центр. Книжн. Палаты

غلمان عبيداللين طرفندن نشر ايتلگان كتابلر:

ياشا زبيده، ياشيم مين! پيیسا ٤ پەردەدە. س. رمييف.

بهاسى ٢٠ تين پوچته ايله ٢٤ تين.

آط قاراقلرى ق. بيكقولف اثرى.

بهاسى ٨ تين پوچته ايله ١٠ تين.

كارتادە اوطولغان قز حكايەسى ظ. بشيرى اثرى.

بهاسى ١٥ تين پوچته ايله ١٩ تين.

صوغه باطقان كيلون ش. احمدييف اثرى.

بهاسى ١٠ تين پوچته ايله ١٢ تين.

٣٠٠ يل ئلك رسملى تاريخى اثر.

بهاسى ١٥ تين پوچته ايله ١٩ تين.

كوز نورلرم شعر مجموعەسى، واقف جلال اثرى.

بهاسى ١٠ تين پوچته ايله ١٢ تين.

كتاپچى ض. ناصرى اثرى.

بهاسى ٨ تين پوچته ايله ١٠ تين.

نيگه بولاى؟ صابر اثرى.

بهاسى ١٢ تين پوچته ايله ١٤ تين.

كوچلەب كيەوگه بيرەيلر ملى كاميديه.

بهاسى ٨ تين، پوچته ايله ١٠ تين.

آصلامچيلقده ط. بشيرى اثرى.

بهاسى ١٥ تين، پوچته ايله ١٩ تين.

اوتروچى مطبعەدە باصلماقده.

بو كتابلر برەملەب همه كتابچيلرده، كوبلاب قزانده «عصر» كتبخانەسنده هم ناشرنڭ اوزنده صاتولا.

آدريس: Казань, „ГАСРЪ"
Г. Губайдуллину.